

KS. KAZIMIERZ RULKA

 <https://orcid.org/0000-0002-6120-7625>

STUDIA SPECJALISTYCZNE ALUMNÓW I KAPŁANÓW WŁOCŁAWSKICH W LATACH 1901–1945

Diecezja wrocławska, mając na uwadze przede wszystkim obsadzenie stanowisk, które wymagały od kandydatów wykształcenia wyższego niż tylko zwyczajne wykształcenie seminaryjne, wysyłała swoich alumnów i kapłanów na studia specjalistyczne. Kapłani legitymujący się takimi studiami potrzebni byli do prowadzenia wykładów w seminarium duchownym (od 1908 r. także w niższym seminarium duchownym), nauczania w powstałym w 1916 r. Gimnazjum im. ks. Jana Długosza, a także na stanowiska prefektów w ważniejszych szkołach średnich na terenie diecezji.

Omówienie niniejsze obejmuje alumnów i kapłanów wrocławskich, którzy odbyli studia specjalistyczne w latach 1901–1945, czyli w pierwszej połowie XX wieku (granicę 1945 roku przyjęto ze względu na zakończenie w tym roku II wojny światowej i zmianę wielu uwarunkowań także w zakresie kształcenia kandydatów na kapłanów); w cenzurze 1901 rozumie się tu takich, którzy w tym roku rozpoczęli studia specjalistyczne¹, a w cenzurze 1945 takich, którzy w tym roku ukończyli studia. Uwzględniono zarówno tych, którzy uwieńczyli studia specjalistyczne zdobyciem formalnego stopnia akademickiego, jak i tych, którzy takiego stopnia

---

KS. KAZIMIERZ RULKA (UMK) – mgr, studia specjalistyczne w zakresie historii Kościoła na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1969–1973; krukla@diecezja.wloclawek.pl.

¹ Dlatego nie uwzględnia się tutaj tych, którzy rozpoczęli studia specjalistyczne przed 1901 r., chociaż ukończyli je po tym roku. Z wybitniejszych należy tu wspomnieć ks. Stanisława Gruchalskiego, który odbył studia w Rzymie w końcu XIX wieku, ale doktorat zdobył dopiero na początku XX wieku, oraz ks. Józefa Kruszyńskiego, biblistę, który studia specjalistyczne odbył w latach 1899–1903, a dalsze stopnie i tytuły naukowe uzyskał znacznie później.

nie uzyskali. Nie uwzględniono jednak kilku kapłanów, którzy chociaż pracowali w tym czasie w diecezji wrocławskiej, studia specjalistyczne odbyli wcześniej, gdy nie byli jeszcze kapłanami wrocławskimi².

Całość podjętego zagadnienia została ujęta w trzech punktach: 1) Uczelnie, na których kandydaci odbywali studia, 2) Specjalizacje, czyli kierunki studiów, 3) Późniejsze osiągnięcia dydaktyczne i naukowe tych, którzy ukończyli studia specjalistyczne. Ze względu na ograniczony rozmiar tego artykułu pominięto w nim takie osiągnięcia wykształconych w tym czasie kapłanów wrocławskich, jak: działalność redaktorska, społeczna, kulturalna, katechetyczna, publicystyczna, pełnienie funkcji administracyjnych na uczelniach (rektorzy, dziekani, dyrektorzy bibliotek).

1. Uczelnie

Do 1918 r. alumni i kapłani diecezji wrocławskiej studia specjalistyczne odbywali przede wszystkim na Akademii Duchownej w Petersburgu, ponieważ dla kandydujących na studia duchownych w Królestwie Polskim nie było żadnej innej uczelni wyższej, która dawałaby sposobność odbycia takich studiów, a na wyjazdy na studia zagraniczne moskiewskie władze zaborcze nie udzielały pozwoleń. Niektórzy udawali się na takie studia nielegalnie, ale były to odosobnione przypadki, ponieważ rzadko kto odważał się narażać na kary za takie „przestępstwo”. Nie zawsze też zachowała się jakakolwiek dokumentacja potwierdzająca odbycie takich studiów przez konkretne osoby.

Na Akademii Duchownej w Petersburgu od 1863 do 1918 roku odbyło studia 70 kleryków lub kapłanów diecezji wrocławskiej. Były to studia specjalistyczne z teologii (łącznie z przedmiotami filozoficznymi), na nieco wyższym poziomie niż studia seminaryjne, ale w rzeczywistości nie dające wiedzy specjalistycznej z konkretnych dziedzin teologicznych. Studenci Akademii zdobywali później jakąś specjalizację teologiczną albo przez samokształcenie, albo przez studia na innych uczelniach.

W latach 1901–1918 na studia na Akademii wysłanych zostało 23 kandydatów z diecezji wrocławskiej³. Diecezja miała w tym czasie zarezerwowane pięć miejsc w Akademii (łącznie na wszystkich czterech kursach),

---

² Byli to: ks. Filip Potempa, ks. Józef Wojtkiewicz, ks. Adolf Gozdek (Gozdecki), ks. Andrzej Nodzyński, ks. Władysław Kornilowicz, ks. Antoni Borysowicz, ks. Józef Stasinowski.

³ Por. S. Librowski, *Wystawa „Czterysta lat istnienia i działalności seminarium duchownego we Wrocławku” (1568/69 – 1968/69)*, ABMK, 22(1971), s. 279 (podaje on tylko 21 wysłanych na studia do Petersburga).

ale nie zawsze wszystkie z nich były wykorzystane. Aby nie tracić czasu, niektórzy co zdolniejsi alumni wysyłani byli na te studia w trakcie nauki w seminarium, ponieważ w znacznym stopniu program studiów w Akademii i w seminariach duchownych pokrywał się. Nie wszyscy z nich dotrwali do końca studiów i nie wszyscy wypełniali warunki, aby uzyskać na zakończenie studiów stopień magistra teologii. W późniejszym czasie Akademia dawała także możliwość zdobycia stopnia doktora teologii lub prawa kanonicznego.

W 1918 roku, po rewolucji bolszewickiej 1917 roku w Rosji, została zlikwidowana Akademia Duchowna w Petersburgu, otworzyły się natomiast możliwości odbywania studiów specjalistycznych w uniwersytetach polskich i zagranicznych.

Z uniwersytetów polskich kandydaci diecezji wrocławskiej najchętniej studiowali na założonym w 1918 r. przez kapłana wrocławskiego, ks. Idziego Radziszewskiego, (Katolickim) Uniwersytecie Lubelskim (18), ale zastanawiający jest fakt, że w ciągu 14 lat bezpośrednio przedwojennych (1926–1939) wysłanych zostało nań zaledwie czterech kandydatów, więcej studiowało na Wydziale Teologicznym powstałego w tymże roku Uniwersytetu Warszawskiego (20), a nieco mniej na dawnym i sławnym Uniwersytecie Jagiellońskim (14). Dużo mniejszym zainteresowaniem cieszyły się polskie uniwersytety we Lwowie (8), w Poznaniu (4, w tym 1 konspiracyjnie w czasie II wojny światowej) i w Wilnie (1)⁴.

Władza diecezjalna chętnie wysyłała kapłanów wrocławskich także na studia na uczelniach zagranicznych. Dużym zainteresowaniem cieszył się Katolicki Uniwersytet we Fryburgu Szwajcarskim (10) oraz już w końcu XIX wieku nawiedzany tajnie przez polskich kapłanów Katolicki Uniwersytet w Lowanium (9), a także Uniwersytet Gregoriański w Rzymie (6). Nieco mniej studiowało na Katolickim Instytucie (6) i Sorbonie (3) w Paryżu, Katolickim Uniwersytecie w Strasburgu (3), na Instytucie Muzyki Kościelnej w Ratyźbonie (3), Katolickim Uniwersytecie w Lille (2), Uniwersytecie Św. Tomasza (Angelicum) w Rzymie (2)⁵. Pojedynczy kapłani studiowali: na rzymskich uniwersytetach – La Sapienza, św. Apolinarego, Papieskim Instytucie Biblijnym, Papieskim Instytucie Muzycznym i Schola Cantorum; szkole muzycznej w Paryżu, Katolickim

---

⁴ Podane tu liczby obejmują także studiujących w trybie zaocznym.

⁵ Librowski, *Wystawa „Czterysta lat istnienia i działalności seminarium duchownego we Wrocławku”*, s. 279–280.

Uniwersytecie w Waszyngtonie, na uniwersytecie w Grazu, w École des Hautes Études i Collège de France w Paryżu, Szkole Biblijnej w Jerozolimie, uniwersytecie w Tomsku (Syberia); w czterech przypadkach wiadomo tylko, że student odbył studia w Rzymie, w drugim, że odbył studia w Rzymie, Innsbrucku, Oxfordzie i Paryżu, a w trzecim, że odbył studia zagraniczne.

W sumie w latach 1901–1945 studia specjalistyczne na różnych uczelniach podjęło 115 osób, co daje przeciętnie ponad dwie osoby rocznie podejmujące studia specjalistyczne. Z tego 99 kleryków i kapłanów zostało wysłanych przez władzę diecezjalną na studia stacjonarne. Warto zauważyć, że liczba wysyłanych na studia specjalistyczne duchownych wrocławskich zwiększyła się znacznie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, np. w roku 1923 wysłano ich aż 17⁶. Szesnastu duchownych wrocławskich studiowało z własnej inicjatywy w trybie zaocznym na szkołach wyższych w Polsce⁷. Z tego siedmiu z różnych powodów, najczęściej ze względu na zły stan zdrowia, ich nie ukończyło. Zatem w sumie 108 osób w latach 1901–1945 ukończyło studia specjalistyczne.

Podane wyżej liczby studiujących na poszczególnych uczelniach wyższych dają w sumie więcej niż 115, ale trzeba pamiętać, że przynajmniej kilkanaście osób studiowało kolejno na różnych uniwersytetach (najwięcej na trzech).

I tak ks. Józef Łytkowski studiował na Akademii Duchownej w Petersburgu (1909–1910), Katolickim Uniwersytecie w Lowanium (1911–1913) i Uniwersytecie Jagiellońskim (1922–1923); ks. Józef Iwanicki studiował na Katolickim Uniwersytecie w Strasburgu (1925–1929), w École des Hautes Études, Collège de France i na Sorbonie w Paryżu (1934–1935); ks. Kazimierz Buss odbył studia muzykologiczne w Ratyźbonie (1912–1913), Paryżu (1913) i Rzymie (1913–1914); ks. Henryk Kaczorowski studiował na Akademii Duchownej w Petersburgu (1913–1915) i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1919–1922); ks. Leon Andrzejewski studiował na Katolickim Uniwersytecie we Fryburgu Szwajc. (1932–1935), na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (1938–1939); ks. Henryk Kazimierowicz na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1920–1922), Uniwersytecie Warszawskim (1922–1923), a doktorat z teologii i filozofii

---

⁶ J. Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji wrocławskiej w latach 1918–1939*, Toruń 2010, s. 177.

⁷ Por. tamże, s. 178–185.

uzyskał w Rzymie (1923); ks. Wincenty Gmachowski rozpoczął studia na uniwersytecie we Fryburgu Szwajcarskim (1913–1915), a ukończył na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (1920–1922); ks. Franciszek Krupa (Korszyński) studiował na uniwersytecie we Fryburgu Szwajcarskim (1915–1920) i w Paryżu (1922–1924); ks. Henryk Insadowski na Uniwersytecie Warszawskim (1918–1919) i Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (1920–1921); ks. Władysław Tomalka na Katolickim Uniwersytecie w Lowanium (1924–1925) i Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (1925–1927); ks. Waław Kneblewski na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1919–1922) oraz uniwersytecie w Waszyngtonie (1922); ks. Antoni Kołtoń na Katolickim Uniwersytecie w Lille (1924–1925) i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1926–1929); ks. Antoni Samulski na Katolickim Uniwersytecie w Lille (1923–1925) i Uniwersytecie Warszawskim (1926–1927); ks. Piotr Tomaszewski odbył studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego (1937) i na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Poznańskiego (konspiracyjnie w czasie II wojny światowej).

2. Specjalizacje

Specjalizacja w zakresie odbywanych przez kapłanów studiów pozaseminaryjnych jest dość trudna do sprecyzowania. Do 1918 roku była to zasadniczo specjalizacja w zakresie teologii. Nawet jeśli już wówczas jakiś student wykazywał szczególne zainteresowanie którąś konkretną dziedziną teologiczną, to było to wynikiem jego osobistej decyzji, a na zakończenie studiów otrzymywał tak jak wszyscy inni stopień magistra lub doktora teologii. Później można tam było zdobyć również stopień magistra lub doktora prawa kanonicznego. Z innych studentów tego okresu poniżej wyszczególniono tych, którzy w późniejszej swej działalności mieli znaczące osiągnięcia.

Podstawą studiowania teologii jest uprzednie zdobycie pewnego zakresu wiedzy z filozofii. Dla studiów w zakresie nauk filozoficznych istotna była odpowiednia liczba specjalistów w tej dziedzinie wiedzy, a dla objęcia wszystkich przedmiotów filozoficznych zapisanych w ówczesnym seminaryjnym *ratio studiorum* potrzebni byli przynajmniej dwaj wykładowcy. Specjalistyczna wiedza w zakresie filozofii nie była konieczna dla innych kierunków pracy kapłańskiej, szczególnie duszpasterskiej. Dlatego w omawianym okresie zostały wykształcone tylko trzy osoby w tym zakresie: ks. Adam Jankowski (Lowanium), ks. Władysław Giszter (Paryż) i ks. Józef Iwanicki (Strasburg). Na początku XX wieku studia

filozoficzne w Lowanium odbył ks. Antoni Szymański, ale później skoncentrował się on na naukach społecznych. Wszyscy oni, wspierani przez ks. Stanisława Gruchalskiego, który odbył studia filozoficzne w końcu XIX wieku, zapewniali obsadę przedmiotów filozoficznych w seminarium wrocławskim w pierwszej połowie XX wieku. Stopnie naukowe (magisteria i doktoraty) „z filozofii” zdobyło także przynajmniej kilku innych kapłanów wrocławskich, ale nie znaczy to, jakoby wszyscy oni odbyli studia filozoficzne, ale że studiowali na uniwersyteckich wydziałach filozoficznych, które wówczas obejmowały niemal wszystkie nauki humanistyczne (poza teologią), a nawet większość nauk przyrodniczych. Dlatego inni kapłani, którzy posiadali formalne stopnie naukowe z filozofii, zostali uwzględnieni przy tych dziedzinach wiedzy, w których rzeczywiście się specjalizowali i mieli w tych dziedzinach pewne osiągnięcia.

Podstawą rozważań teologicznych jest dobra znajomość tekstów Pisma Świętego. Stąd znaczna liczba wykładów w seminaryjnym *ratio studiorum* zarezerwowanych dla nauk biblijnych. Dla ich objęcia potrzebnych było, podobnie jak w przypadku filozofii, dwóch wykładowców. W latach 1901–1945 zostały jednak wykształcone tylko trzy osoby w tym zakresie, obie na Uniwersytecie Warszawskim: ks. Karol Cieśliński, ks. Franciszek Mączyński i ks. Władysław Wojtysiak. Dwie pierwsze z nich wraz z ks. Józefem Kruszyńskim, który wcześniej zdobył podstawowe wykształcenie biblijne, potrafiły zaspokoić potrzeby seminarium duchownego w tej dziedzinie, natomiast w innych dziedzinach działalności kapłańskiej specjalistyczna wiedza w zakresie nauk biblijnych nie była konieczna.

Ci, którzy odbywali studia specjalistyczne z teologii i zdobywali stopnie naukowe z tej dziedziny wiedzy, przygotowani byli zazwyczaj do wykładania wszelkich dyscyplin teologicznych. Do specjalizacji w jakiejś konkretnej dyscyplinie teologicznej dochodzili z czasem, zazwyczaj przez praktykę.

Jeżeli chodzi o teologię dogmatyczną, to ze studiujących w tym czasie tę specjalizację wyróżnili się szczególnie: ks. Piotr Kremer, ks. Ludwik Wasilkowski, ks. Antoni Bogdański, ks. Wincenty Dudek i ks. Leon Andrzejewski; studiowali ją także: ks. Józef Markowski i ks. Antoni Kołtoń (Kardyński).

Ze studiujących teologię moralną w tym czasie należy zauważyć szczególnie ks. Antoniego Borowskiego, ks. Henryka Kaczorowskiego, ks. Jana Adameckiego, ks. Feliksa Bińkowskiego, ks. Leona Andrzejewskiego.

W zakresie teologii pastoralnej, ascetycznej i mistycznej zaznaczył się szczególnie ks. Franciszek Krupa (Korszyński).

Wielu kandydatów (18) podejmowało w latach 1901–1945 studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego, bowiem specjaliści z tego zakresu potrzebni byli nie tylko jako wykładowcy prawa kanonicznego w seminarium duchownym, ale także jako urzędnicy w kurii diecezjalnej oraz pracownicy sądu biskupiego. Najwybitniejsi z nich to: ks. Józef Florczak, ks. Wincenty Gmachowski, ks. Ignacy Rudziński, ks. Stefan Biskupski, ks. Stefan Wyszyński, ks. Edward Grzymała, ks. Władysław Szafranski.

Natomiast studia z prawa cywilnego odbyli w tym czasie: ks. Piotr Kotarski (na uniwersytecie w Tomsku), ks. Michał Poradowski, ks. Henryk Suliński (magister obojga praw).

Studia specjalistyczne z historii odbyli: ks. Edmund Nowak (zaoczne) i ks. Stanisław Martenowski (specjalizacja: archiwistyka – dyplomatyka). Studia specjalistyczne z historii Kościoła odbył w latach 1922–1926 na KUL-u, uwieńczony uzyskaniem stopnia doktora teologii, ks. Józef Bielowski. Ks. Michał Morawski, który zaznaczył się w diecezji wrocławskiej jako wybitny historyk, formalnie odbył studia z zakresu prawa kanonicznego.

W zakresie historii sztuki (przede wszystkim kościelnej) w omawianym okresie wykształciło się dwóch kapłanów wrocławskich. Pierwszym z nich był ks. Władysław Górczyński (1856–1920), który mając blisko 50 lat z własnej inicjatywy podjął studia z historii sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, potem kontynuował je w Grazu, a ukończył je przed 1907 rokiem, nie starając się jednak o uzyskania stopnia naukowego, mimo osiągniętej dużej wiedzy w tym zakresie. Zaraz też podjął wykłady z historii sztuki w seminarium wrocławskim, wprowadzone do programu nauczania z jego inicjatywy. Drugi, ks. Henryk Brzuski (1896–1942), został wysłany na studia historii sztuki na Uniwersytet Jagielloński w roku śmierci swego poprzednika, ukończył je w 1924 r. ze stopniem doktora (filozofii) i zaraz podjął wykłady w seminarium wrocławskim.

Specjalistyczne studia pedagogiczne w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku odbyli: ks. Stefan Wilk, ks. Antoni Pawlak, ks. Franciszek Cieślak, Jan Przybysz (z pedagogiki i psychologii).

Nauki społeczne, najczęściej łącznie z prawem kanonicznym, studiowali w tym czasie: ks. Antoni Szymański, ks. Wacław Kneblewski, ks. Stefan Pietruszka (zaocznie z katolickiej nauki społecznej), ks. Stefan Wyszyński.

Starano się wysyłać kandydatów na studia muzykologiczne w zakresie muzyki kościelnej, ponieważ wykształceni muzycy byli potrzebni nie tylko do nauczania śpiewu we wrocławskim seminarium duchownym, ale także

do prowadzenia znanego ze swej renomy chóru w katedrze wrocławskiej. A ponieważ w Polsce nie było uczelni kształcących w zakresie muzyki kościelnej, kandydatów wysyłano na studia zagraniczne: do Ratyżbony, Paryża i Rzymu. Jednak w omawianym okresie na studia muzykologiczne wysłano jedynie w sumie trzy osoby: ks. Kazimierza Bussa, ks. Zygmunta Olszewskiego i ks. Tadeusza Guzendę. Było to zapewne za mało jak na potrzeby diecezji wrocławskiej, a ponadto muzykom jako artystom trudno było zmusić się do mozolnej, a nieefektywnej działalności dydaktycznej, dlatego musiano też korzystać z posługi wypożyczonego z diecezji kieleckiej kapłana – ks. Andrzeja Nodzyńskiego.

Często wysyłano też kleryków i kapłanów wrocławskich na studia specjalistyczne z filologii, jako że byli potrzebni jako wykładowcy nie tylko w seminarium wrocławskim, ale także w Niższym Seminarium Duchownym oraz Gimnazjum im. ks. Jana Długosza. Studia specjalistyczne z tego zakresu w latach 1901–1945 podjęło siedmiu kapłanów wrocławskich: ks. Cezary Pęcherski – polonistyka, ks. Władysław Miemieć (Mirski) – studia literatury polskiej i francuskiej, ks. Lambert Ślisiński – filologia klasyczna, ks. Faustyn Stefańczyk – filologia klasyczna, ks. Jan Oświeciński – literatura klasyczna, ks. Tadeusz Szmidt – filologia polska, ks. Piotr Tomaszewski – filologia polska (konspiracyjnie w czasie II wojny światowej).

Jako jeden z nielicznych specjalistów języków semickich w Polsce międzywojennej zapisał się ks. Józef Bromski (1872–1937), który po 1906 r. z własnej inicjatywy studiował w Szkole Biblijnej w Jerozolimie, a później w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, ale bez uzyskania formalnych dokumentów i stopni naukowych. Dopiero po I wojnie światowej uzyskał doktorat teologii na Uniwersytecie Lwowskim.

Kilku kapłanów wrocławskich odbyło studia specjalistyczne z zakresu różnych nauk przyrodniczych. Najbardziej zaznaczył się w tym zakresie ks. Bonawentura Metler (1866–1939), który mając już za sobą studia specjalistyczne z zakresu sztuki kościelnej, malarstwa i architektury, odbyte w Rzymie, Innsbrucku, Oxfordzie i Paryżu, w latach 1902–1903 studiował nauki przyrodnicze, a w 1904 r. podjął studia na wydziale matematycznym w paryskiej Sorbonie, specjalizując się szczególnie w astronomii⁸. Studia z nauk przyrodniczych odbył także ks. Apolinary Leśniewski, studia specjalistyczne z matematyki odbył na Wydziale

---

⁸ Zob. tamże, s. 669–670.

Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1919–1924 ks. Mieczysław Chwiłowicz, a studia specjalistyczne z botaniki na Uniwersytecie Warszawskim ks. Józef Szuleta.

Niektórzy kandydaci wysłani na studia specjalistyczne pobierali, zazwyczaj z własnego wyboru, jednocześnie lub w innym czasie nauki na dwóch lub więcej kierunkach. I tak: jednocześnie lub nieco później najczęściej łącznie filozofię i teologię studiowali: ks. Henryk Kazimierowicz, ks. Ludwik Wasilkowski, ks. Józef Iwanicki i ks. Józef Łytkowski, prawo kanoniczne i nauki społeczne studiowali: ks. Wacław Kneblewski i ks. Stefan Wyszyński, a poza tym ks. Tadeusz Czubak studiował nauki fizyczno-ekonomiczne i historię, ks. Piotr Kotarski teologię i prawo cywilne, ks. Stanisław Kozłowski teologię i prawo kanoniczne, ks. Władysław Miemieć (Mirski) literaturę polską i francuską, ks. Michał Poradowski prawo i teologię, ks. Jan Przybysz pedagogikę i psychologię, ks. Henryk Suliński prawo świeckie i kanoniczne, ks. Tadeusz Szmidt teologię i filologię polską, ks. Antoni Szymański filozofię i nauki społeczne.

3. Późniejsze osiągnięcia dydaktyczne i naukowe

Normalnym efektem ukończenia studiów specjalistycznych było uzyskanie, po spełnieniu stawianych przez uczelnię warunków, pierwszego stopnia naukowego, tzn. kandydata lub magistra na Akademii Duchownej w Petersburgu, licencjata lub magistra na uczelniach zagranicznych, magistra na uczelniach państwowych w Polsce. Ponieważ w 1927 r. władze państwowe uznały seminarium wrocławskie za szkołę wyższą, jego absolwenci mogli ubiegać się, po spełnieniu odpowiednich warunków, o uzyskanie stopnia magistra teologii na uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie. Skorzystali z tej możliwości na przykład ks. Feliks Cieślak i ks. Tadeusz Szmidt⁹. Niektórzy studenci kończyli tok studiów, czasem w kilka lat później, z wyższym stopniem naukowym, mianowicie z doktoratem. Tylko kilku z wykształconych w latach 1901–1945 osiągnęło jeszcze wyższe awanse w karierze naukowej, mianowicie habilitacje i profesury. Zazwyczaj związane one były z działalnością naukową na uczelniach wyższych, tylko jeden, ks. Michał Morawski, uzyskał w 1933 r. habilitację na Uniwersytecie Wileńskim, startując do niej jako wykładowca seminarium wrocławskiego.

Osiągnięcie wyżej wspomnianych stopni i tytułów naukowych dawało tym kapłanom szansę zatrudnienia jako wykładowcy w seminarium du-

---

⁹ Tamże, s. 177.

chownym lub na uczelniach wyższych. Z kolei praca dydaktyczna dawała im też większe szanse osiągnięcia dorobku naukowego¹⁰.

3.1. Osiągnięcia dydaktyczne

Najwięcej z tych kapłanów, którzy ukończyli pozaseminaryjne studia specjalistyczne w latach 1901–1945, pracowało później (zarówno w okresie międzywojennym jak i powojennym) jako wykładowcy w seminarium duchownym we Włocławku, a kilkunastu udało się uzyskać na krócej lub dłużej stanowisko wykładowcy jakiejś uczelni wyższej.

3.1.1. Wykładowcy we włocławskim seminarium duchownym

Spośród 115 duchownych włocławskich, którzy odbyli studia specjalistyczne w latach 1901–1945, wykładowcami w seminarium włocławskim krócej lub dłużej były 43 osoby¹¹; czyli mniej niż połowa tych, którzy odbyli

---

¹⁰ Jako pomoc do pracy dydaktycznej i naukowej służyły też profesorom seminarium włocławskiego okresu międzywojennego większe lub mniejsze własne księgozbiory. W czasie II wojny światowej Niemcy zniszczyli lub zrabowali, według wyliczeń ks. Stefana Wyszyńskiego, łącznie około 17 500 tomów z bibliotek osobistych włocławskich księży profesorów, którzy zamieszkiwali wówczas w seminarium włocławskim. Wśród nich były m.in. księgozbiory: ks. Jana Adameckiego – zbiór ok. 2000 dzieł z zakresu liturgiki, pełny zbiór hiszpańskiego wydania dzieł św. Teresy Wielkiej oraz liczne encyklopedie zagraniczne; ks. Stefana Biskupskiego – ok. 1000 dzieł i źródeł z zakresu prawa kanonicznego; ks. Henryka Brzuski – około 800 dzieł z zakresu sztuki chrześcijańskiej (szczególnie polskiej), a ponadto zbiory zdjęć, filmów i rysunków; ks. Józefa Iwanickiego – ok. 500 tomów publikacji w języku francuskim, głównie z zakresu filozofii i teologii; ks. Adama Jankowskiego – około 1500 dzieł z zakresu filozofii chrześcijańskiej, psychologii, biologii głównie w języku francuskim, wielkie współczesne encyklopedie francuskie; ks. Henryka Kaczorowskiego – głównie z zakresu teologii moralnej i pedagogiki, liczący około 1000 tomów; ks. Franciszka Korszyńskiego – głównie polskich dzieł z zakresu ascetyki, mistyki i kaznodziejstwa liczący ok. 1500 tomów; ks. Bolesława Kunki – ok. 800 tomów z zakresu apologetyki i patrologii; ks. Franciszka Mączyńskiego – ok. 1200 tomów z zakresu introdukcji i egzegezy biblijnej (w tym znaczna część odkupiona od poprzednika na profesurze biblijnej – ks. Karola Cieślińskiego); ks. Władysława Mirskiego – ok. 2000 tomów z zakresu literatury polskiej; ks. Michała Morawskiego – biblioteczkę historyczną liczącą ok. 2000 tomów, z licznymi wydaniem źródeł; ks. Ignacego Rudzińskiego – ok. 800 wol. głównie z zakresu duszpasterstwa; ks. Faustyna Stefańczyka – ok. 400 tomów z zakresu kultury klasycznej; ks. Stefana Wyszyńskiego – około 3000 tomów z zakresu historii katolickiej nauki społecznej, socjologii stosowanej, polityki społecznej – głównie w języku niemieckim, francuskim i włoskim – oraz pełny zbiór najnowszych encyklopedii katolickich. – Zob. Archiwum Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, Kronika Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, z. 1: 1945–1946, s. 17–18.

¹¹ Nawiasem należy nadmienić, że w tym czasie grono profesorskie w seminarium włocławskim wspierali także kapłani wykształceni w XIX lub na przełomie XIX i XX wieku, m.in.: Franciszek Stopierzyński, Stanisław Chodyński, Władysław Krynicki, Idzi Radziszewski, Władysław Kubicki, Leon Moczyński, Piotr Czapla, Rudolf Filipki, Józef Kruszyński.

w tym czasie studia stacjonarne (99 osób). Pięciu z nich było wykładowcami w seminarium wrocławskim dopiero po drugiej wojnie światowej (po 1945 r.): ks. Wincenty Dudek, ks. Jan Oświeciński, ks. Władysław Szafranski, ks. Józef Szuleta i ks. Piotr Tomaszewski.

Znaczącymi osiągnięciami dydaktycznymi mogą poszczycić się ci wykładowcy, którym dane było przez dłuższy czas pracować w seminarium wrocławskim. Osiągnięcia te wynikały też z zaangażowania, jakie wykazywali w nauczaniu przydzielonego im przedmiotu¹².

Z tych, którzy odbyli studia specjalistyczne z filozofii w pierwszej połowie XX wieku, jako wykładowcy seminarium wrocławskiego wyróżnili się trzej kapłani: ks. Adam Jankowski, ks. Władysław Giszter i ks. Józef Iwanicki. Jednak tylko pierwszemu z nich, wychowankowi słynnego Instytutu Filozoficznego w Lowanium, ks. dr. Adamowi Jankowskiemu, dane było wykładać niemal wszystkie przedmioty filozoficzne w okresie międzywojennym (1915–1939) oraz 4 lata po wojnie (1945–1949). Wyróżnił się szczególnie przez angażowanie alumnów do różnych ćwiczeń i dysput filozoficznych, wprowadzenie w 1919 r. tzw. *colloquium philosophicum* w wymiarze 2 godzin tygodniowo na kursie II: polegało ono m.in. na lekturze i objaśnianiu dzieł poszczególnych filozofów oraz pisaniu przez alumnów recenzji przeczytanych dzieł. W 1935 r. przekształcił je w formalne seminarium naukowe z filozofii dla alumnów kursów I i II, poprzedzone proseminarium filozoficznym¹³. Dwaj inni, ks. Władysław Giszter i ks. Józef Iwanicki, którzy nauczanie przedmiotów filozoficznych w seminarium wrocławskim rozpoczęli przed II wojną światową – ks. Giszter w latach 1934–1935, ks. Iwanicki w latach 1935–1939 – apogeum swojej działalności dydaktycznej osiągnęli w okresie powojennym: ks. Giszter w latach 1947–1971, ks. Iwanicki w latach 1945–1947 oraz 1957–1965, przy czym ten ostatni w latach 1957–1965 legitymował się już tytułem profesora akademickiego.

W zakresie bibliistyki, obok ks. Józefa Kruszyńskiego, który wykształcenie biblijne osiągnął na przełomie XIX i XX wieku (1899–1903), zaznaczył się szczególnie jeden kapłan wykształcony w omawianym okresie na Uniwersytecie Warszawskim, ks. dr Karol Cieśliński, który uczył nauk biblijnych w seminarium wrocławskim 12 lat (1923–1935)

---

¹² Por. K. Rułka, *Organizacja studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku w latach 1901–1939*, *TiCz*, 4(2004), s. 209–211 (kadra profesorska).

¹³ Zob. Z. Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Wrocławku*, Wrocław 2019, s. 63–68.

i zaznaczył się tutaj jako szczególnie zaangażowany profesor. Prowadził on m.in. seminarium naukowe z biblistyki, które poprzedzał półrocznym proseminarium, na którym omawiał problematykę pracy naukowej, a także opracował metodykę prowadzenia seminarium biblijnego¹⁴. Postulował w nim m.in. zakładanie specjalnych bibliotek podręcznych, zaopatrzonych w odpowiednie dzieła przydatne dla użytku seminarium biblijnego¹⁵.

Jako znaczący wykładowcy teologii dogmatycznej zapisali się trzej kapłani. Pierwszym z nich był ks. Piotr Kremer, który zdobył stopień magistra teologii na Akademii Duchownej w Petersburgu. Uczył on teologii dogmatycznej (a także apologetyki, czyli teologii fundamentalnej) przez 8 lat (1907–1915). Musiał być już wtedy wybijającym się wykładowcą, skoro w 1915 r. został zaangażowany na wykładowcę w Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie w 1917 r. uzyskał z nadania stopień doktora teologii. Drugim był ks. Ludwik Wasilkowski, który wykładał ten przedmiot w seminarium wrocławskim nieprzerwanie 14 lat (1919–1933), a także prowadził z tego przedmiotu seminarium naukowe, na którym pogłębiał wiedzę o niektórych traktatach teologicznych¹⁶. Po jego odejściu do reformatów seminarium długo nie mogło doczekać się następnego profesora dogmatyki tej rangi. Dopiero w 1939 r. podjął tu wykłady ks. Leon Andrzejewski, który zaznaczył się jako wybitny wykładowca teologii dogmatycznej (choć studia specjalistyczne odbył z teologii moralnej), ale dopiero w okresie powojennym (po 1945 r.). W sumie uczył bardzo skutecznie tego przedmiotu 21 lat (1939, 1945–1965). Do wykładów tych przygotował specjalny skrypt, który używany był jeszcze przez kilka lat po jego śmierci¹⁷.

Jako dobrzy wykładowcy teologii moralnej zapisali się chlubnie dwaj kapłani wykształceni w omawianym okresie. Osiemnaście lat (1911–1925, 1945–1949) wykładał w seminarium wrocławskim teologię moralną ks. Antoni Borowski, w okresie powojennym już jako profesor o renomie uniwersyteckiej. Zaznaczył się w dziejach nauczania tego przedmiotu wykładaniem go w języku polskim i opracowaniem przez siebie pierwszego podręcznika teologii moralnej w języku polskim – *Teologia moralna*

---

¹⁴ K. Cieśliński, *Prowadzenie seminarium naukowego z Pisma św.*, w: *Pamiętnik szóstego Zjazdu [Związku Zakładów Teologicznych w Polsce] w Poznaniu*, Kielce 1931, s. 155–173.

¹⁵ Rulka, *Organizacja studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku w latach 1901–1939*, s. 203.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Zob. W. Hanc, *Wrocławscy dogmatycy XX wieku*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Dokumentacja jubileuszu*, Wrocław 1995, s. 111–126.

(cz. 1, t. 1–2, Warszawa – Włocławek 1939–1945; wyd. 2, Lublin 1960). Natomiast siedemnaście lat (1922–1939) uczył tego przedmiotu mniej utytułowany naukowo wykładowca – ks. dr Henryk Kaczorowski. Ten prowadził wykłady w języku łacińskim, w oparciu o wprowadzony przez siebie łaciński podręcznik D. Prümmera, wyjaśniając po polsku niektóre trudniejsze problemy moralne. Wykłady teoretyczne uzupełniał w poważnym stopniu kazuistyką, czyli praktycznym rozwiązywaniem konkretnych przypadków z zakresu moralności. Na prowadzonym przez niego seminarium naukowym z teologii moralnej w latach 1929–1939 powstało 10 prac dyplomowych¹⁸.

Z kilku wykładowców liturgiki wyróżnił się w tym czasie jedynie ks. Jan Adamecki, z wykształcenia teolog moralista, który już w czasie studiów zagranicznych interesował się zagadnieniami liturgicznymi. Wykładał on w seminarium włocławskim w latach 1927–1939, 1946–1972 różne przedmioty teologiczne, ale zapisał się jednak przede wszystkim jako znakomity liturgista znany w całej Polsce, który wykształcił w zakresie wzorowego sprawowania liturgii wiele roczników kapłańskich¹⁹.

W dydaktyce prawa kanonicznego tego okresu zaznaczył się przede wszystkim wykształcony w pierwszej połowie XX wieku ks. Stefan Biskupski, osiągnąwszy z czasem renomę profesora uniwersyteckiego, który wykładał ten przedmiot w seminarium włocławskim w sumie 18 lat: 11 lat przed wojną (1926–1936, 1939) i 7 lat po wojnie (1946–1953). Zaznaczył się on także prowadzeniem seminarium naukowego z tego przedmiotu, na którym alumni m.in. zapoznawali się ze źródłami prawa kanonicznego²⁰. Innemu dobrze zapowiadającemu się wykładowcy kanonistyki, ks. Wincentemu Gmachowskiemu, doktorowi prawa kanonicznego, mającemu studia zagraniczne, dane było pracować w seminarium włocławskim zaledwie 5 lat (1922–1927)²¹.

---

¹⁸ S. Olejnik, *Włocławscy profesorowie teologii moralnej XX wieku*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Dokumentacja jubileuszu*, s. 106; por. tenże, *Nauczanie teologii moralnej we włocławskim seminarium duchownym 1569–1939*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Włocławek 1997, s. 183–184, 186–187, 189.

¹⁹ L. Politowski, *Wykładowcy liturgiki*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, s. 61–63.

²⁰ Rulka, *Organizacja studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku w latach 1901–1939*, s. 203.

²¹ B. Cieślak, *Profesorowie prawa kanonicznego*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, s. 19–20.

Wśród wykładowców historii Kościoła w pierwszej połowie XX wieku wyróżnił się szczególnie, z wykształconych w tym czasie, ks. Michał Morawski, który aczkolwiek najpierw odbył studia w zakresie prawa kanonicznego (1920–1924), potem w seminarium wrocławskim przekwalifikował się na wybitnego wykładowcę historii Kościoła (1926–1928, 1931–1939) i uzyskał w 1933 r. habilitację. Prowadził on z wielkim zaangażowaniem w uczelni wrocławskiej seminarium naukowe, na którym omawiane były tematy związane z dziejami diecezji wrocławskiej, szczególnie dzieje poszczególnych parafii i kościołów²².

Z wykształconych w latach 1901–1945 specjalistów nauk społecznych trwale w dziejach seminarium wrocławskiego zapisało się dwóch, chociaż nie uczyli tego przedmiotu po więcej niż 10 lat. Ks. Antoni Szymański, który wykształcenie z zakresu filozofii i nauk społecznych uzyskał w Lowanium, uczył nauk społecznych w latach 1908–1918, a wyróżnił się przede wszystkim przygotowaniem do tego przedmiotu skryptu, który następnie opublikował drukiem – *Zagadnienie społeczne* (Wrocław 1916). Okazał się on na tyle przydatny do nauczania nauk społecznych, że był trzykrotnie wznawiany w okresie międzywojennym, ostatni raz w 1939 r. Opracował on także skrypty do innych przedmiotów²³. Ks. Stefan Wyszynski, który na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim studiował prawo kanoniczne i zagadnienia społeczne, wykładał nauki społeczne w okresie międzywojennym w latach 1931–1939, przyczynił się do znacznego zwiększenia liczby godzin przeznaczonych na nauki społeczne w seminaryjnym *ratio studiorum*, od 1938 r. prowadził seminarium naukowe z ekonomii, jako profesor seminaryjny angażował alumnów do prowadzenia wykładów dla robotników na funkcjonującym we Wrocławku pod jego kierunkiem Chrześcijańskim Uniwersytecie Robotniczym²⁴.

Spośród specjalistów z historii sztuki, którzy zdobyli wykształcenie w latach 1901–1945, w dydaktyce seminarium wrocławskiego zaznaczyły się chlubnie dwie osoby: ks. Władysław Górzyński i ks. Henryk Brzuski. Ks. Górzyński zdobył wykształcenie w zakresie historii sztuki z własnej inicjatywy i własnym sumptem w kraju i za granicą przed 1907 r. Potem przez 13 lat (1907–1920) uczył historii sztuki w seminarium wrocławskim.

---

²² Rułka, *Organizacja studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku w latach 1901–1939*, s. 202, 203.

²³ Tamże, s. 208.

²⁴ Tamże, s. 201, 203.

Wykłady prowadził w sposób ciekawy i barwny, wykorzystując jako pomoce zgromadzony przez siebie bogaty zestaw przeźroczy. Stały się one z czasem podstawą do opracowania najpierw skryptu, a potem drukowanego podręcznika historii sztuki – *Rozwój historii sztuki wśród innych narodów i w Polsce* (Włocławek 1912). Z kolei ks. Henryk Brzuski, który otrzymał solidne wykształcenie z historii sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim (1920–1924), uczył tego przedmiotu w seminarium włocławskim 15 lat (1924–1939). W wykładach korzystał m.in. z opracowanego przez siebie skryptu „Wykłady o malarstwie kościelnym w Polsce”. Angażował się także w prowadzenie seminarium naukowego z tej dziedziny wiedzy²⁵.

Z wykształconych w pierwszej połowie XX wieku włocławskich specjalistów muzykologii w nauczaniu seminaryjnym zapisało się szczególnie dwóch: ks. Zygmunt Olszewski i ks. Tadeusz Guzenda, którzy odbyli studia zagraniczne. Ks. Olszewski uczył muzyki i śpiewu w seminarium włocławskim w sumie 9 lat (1922–1924, 1931–1938). Oprócz wykładania śpiewu kościelnego zajmował się także prowadzeniem chóru kłeryckiego oraz chóru katedralnego. W seminarium w latach 1934–1938 głosił ponadto prelekcje muzyczne, m.in. z ilustracjami muzycznymi z płyt ze swego zbioru, dla alumnów i profesorów. Jego następcą od 1938 r. na tym stanowisku, ks. Tadeusz Guzenda, swoją działalność dydaktyczną w seminarium włocławskim rozwinął dopiero w okresie powojennym (1945–1973)²⁶.

Jeszcze kilku innych wykładowców z wykształconych w latach 1901–1945 zapisało się chlubnie w dziejach nauczania w seminarium włocławskim, ale ponieważ musieli oni dzielić swój wysiłek dydaktyczny na kilka różnych przedmiotów, nieraz dość odległych od ich zasadniczej specjalizacji, ich dokonania w zakresie dydaktyki nie są tak znaczące jak przedstawionych wyżej. Z tych, którzy jednak w sumie uczyli dłuższy czas (ponad 10 lat) w seminarium włocławskim, należy wymienić przynajmniej trzech następujących: ks. Franciszka Korszyńskiego, który uczył 21 lat (1920–1939, 1946–1948) przede wszystkim teologii moralnej, pastoralnej i homiletyki; ks. Bolesława Kunke, który wykładał 28 lat (1918–1939,

---

²⁵ Tamże, s. 208, 203; por. P. Sierzchała, *Historycy sztuki*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, s. 102–105.

²⁶ Z. Szygenda, *Wykładowcy muzyki i śpiewu*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, s. 127–128, 129–130.

1945–1952) wstęp do filozofii, teorię poznania, logikę, epistemologię, religiologię, teologię dogmatyczną, apologetykę, pastoralną i pedagogikę; ks. Władysława Miemca (Mirskiego), który jako filolog polski i francuski 14 lat (1930–1939, 1945–1950) wykładał dykcję, technikę i estetykę żywego słowa, homiletykę, pedagogikę i katechetykę.

Z posługi kapłanów wykształconych w latach 1901–1945 korzystało seminarium wrocławskie także długo po II wojnie światowej. Jeszcze w latach sześćdziesiątych XX wieku w gronie profesorskim znajdowało się dziesięciu takich wykładowców: ks. Jan Adamecki, ks. Leon Andrzejewski, ks. Wincenty Dudek, ks. Władysław Giszter, ks. Tadeusz Guzenda, ks. Józef Iwanicki, ks. Jan Oświeciński, ks. Władysław Szafranski, ks. Józef Szuleta, ks. Piotr Tomaszewski.

3.1.2. Wykładowcy na innych uczelniach

Szesnastu z duchownych wrocławskich, którzy odbyli studia specjalistyczne w latach 1901–1945, zostało później wykładowcami wyższych uczelni, w tym czternastu z nich w Polsce, a dwóch za granicą. Aż dziewięciu z nich było przedtem lub potem wykładowcami Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Natomiast siedmiu z nich nigdy nie było wykładowcami tej uczelni.

Z kapłanów wrocławskich prowadzących wykłady na uczelniach zagranicznych najwybitniejszy był ks. Michał P o r a d o w s k i, który oprócz stopni naukowych zdobytych w Polsce przed 1945 r. – mgr prawa i teologii złożył po II wojnie światowej trzy doktoraty na uczelniach zagranicznych: z teologii, prawa i socjologii, od 1950 r. przez około 40 lat wykładał na uniwersytetach katolickich w Chile, zyskując uznanie dla swej wiedzy nie tylko w Chile, ale także w wymiarze międzynarodowym. Natomiast ks. Piotr K o t a r s k i w 1919 r. prowadził lektorat języka polskiego i wykładał zastępczo historię filozofii prawa na uniwersytecie w Tomsku (Syberia).

Na dwóch uczelniach polskich lub przeznaczonych także dla Polaków prowadziło czasowo wykłady pięciu kapłanów wrocławskich wykształconych w tym czasie.

Dwaj z nich byli najpierw wykładowcami na Akademii Duchownej w Petersburgu, a potem przenieśli się na Katolicki Uniwersytet Lubelski, który był w pewnym sensie kontynuacją tej pierwszej uczelni. Ks. Piotr K r e m e r był profesorem teologii dogmatycznej i fundamentalnej w Akademii w latach 1915–1918, a następnie, w latach 1918–1939 na Katolickim

Uniwersytecie Lubelskim był profesorem zwyczajnym teologii dogmatycznej porównawczej, eklezjologii, encyklopedii i metodologii teologii na Wydziałach: Teologicznym, Prawa Kanonicznego i Nauk Humanistycznych²⁷. Ks. Józef Florczak był profesorem na Akademii w latach 1915–1918, a potem nominalnym profesorem prawa kanonicznego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1919–1921.

Trzej z wykładowców tego czasu pracowali kolejno na Uniwersytecie Warszawskim, a potem na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Ks. Antoni Borowski był wykładowcą teologii moralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1927–1939 i 1945–1949, a potem, w latach 1957–1962, prowadził wykłady z teologii moralnej szczegółowej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Ks. Józef Iwanicki był profesorem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego (1946–1951), na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1946–1956) i w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (1954–1972)²⁸. Ks. Józef Szuleta, specjalista w zakresie anatomii i cytologii roślin, od początku swojej działalności dydaktycznej, trwającej blisko 40 lat, związany był z Uniwersytetem Warszawskim. Jeszcze przed ukończeniem tam studiów, od 1938 r., został pracownikiem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego tego Uniwersytetu, w czasie II wojny światowej brał udział w tajnym nauczaniu uniwersyteckim w Warszawie, po wojnie wykładał na UW w latach 1945–1954, potem w latach 1954–1956 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, wreszcie w latach 1956–1978 na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie²⁹.

Także trzech z kapłanów wrocławskich związanych było tylko z Uniwersytetem Warszawskim lub późniejszą kontynuacją jego Wydziału Teologicznego – Akademią Teologii Katolickiej. Ks. Stefan Biskupski przez 27 lat (1932–1939, 1946–1966) prowadził wykłady z prawa kanonicznego na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego, od 1954 r. na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Ks. Józef Bromski przez 16 lat (1921–1937) był wykładowcą języków semickich na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie zdobywał kolejne stopnie nauko-

---

²⁷ G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, [t.] 2, Lublin 1994, s. 108.

²⁸ Zob. Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Wrocławku*, s. 135–147.

²⁹ Zob. tenże, *Ks. profesor Józef Szuleta – wrocławski kapłan na Uniwersytecie Warszawskim*, *StWł*, 22(2020), s. 546–554.

we. Wreszcie po II wojnie światowej ks. Władysław Szafrąński jako doktor prawa kanonicznego przez 10 lat (1954–1964) był wykładowcą na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Katolickiej w Warszawie³⁰.

Pięciu kapłanów wrocławskich wykształconych w omawianym okresie prowadziło wykłady jedynie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Szczególnie wyróżniło się trzech z nich. Ks. Antoni Szymański był zatrudniony tam 21 lat (1918–1939). Zajęcia dydaktyczne prowadził na trzech Wydziałach: Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, Prawa Kanonicznego i Nauk Humanistycznych. Wykładał politykę społeczną, politykę ekonomiczną, etykę i socjologię³¹. Ks. Henryk Insałowski był zaangażowany na KUL-u od 1922 r. Do 1924 r. prowadził wykłady zleczone z prawa rzymskiego na Wydziale Prawa Kanonicznego, a także z prawa Kościoła Wschodniego na tymże Wydziale i na Wydziale Teologicznym (1923/24). W latach 1924–1932 był zastępcą profesora prawa rzymskiego. W 1932 r. awansował na profesora nadzwyczajnego. W ramach Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich zorganizował tajne studia w Warszawie (1943/44). W 1946 r. został profesorem zwyczajnym³². Ks. Cezary Pęcherski w latach 1918–1925 był zastępcą profesora literatury polskiej na Wydziale Nauk Humanistycznych. Ponadto wykładał naukę dykcji na tymże Wydziale (1921–1925) i na Wydziale Teologicznym (1921–1923). Wykładał także historię literatury w Wyższym Państwowym Kursie Nauczycielskim w Lublinie (1923–1925)³³.

Dwaj następnii zaznaczyli się na KUL-u tylko krótkotrwałym (jednorocznym) nauczaniem. Ks. Roman Konecki jako doktor filozofii i teologii w roku akademickim 1923/24 prowadził wykłady zleczone z teologii fundamentalnej na Wydziale Teologicznym oraz z historii nowożytnej na tymże Wydziale, a także na Wydziale Nauk Humanistycznych³⁴. Ks. Ludwik Wasilkowski jako zastępca profesora wykładał w roku akademickim 1928/29 historię Kościoła. W 1933 r. brany był jako kandydat na profesora na Uniwersytecie Wileńskim³⁵.

---

³⁰ Cieślak, *Wykładowcy prawa kanonicznego*, s. 22.

³¹ Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, [t.] 2, s. 170.

³² Tamże, s. 88–89.

³³ Tamże, s. 223.

³⁴ Tamże, s. 101.

³⁵ Por. Librowski, *Wystawa „Czterysta lat istnienia i działalności seminarium duchownego we Wrocławku”*, s. 282–283.

Ks. Henryk Kazimierowicz był wykładowcą na Katolickim Uniwersytecie Żeńskim w Warszawie w roku akademickim 1923/24.

Ponadto warto zaznaczyć, że w innych seminariach duchownych uczyli: ks. Marian Chwiłowicz w Płocku w latach 1919–1920, ks. Henryk Kazimierowicz krótko (ok. 1926 r.) w Pińsku, ks. Stefan Biskupski w latach 1936–1938 i ks. Jan Oświeciński w Łodzi, ks. Adam Jankowski na Jasnej Górze w czasie II wojny światowej, ks. Józef Szuleta w okresie powojennym w Warszawie oraz dwóch kapłanów, którzy przeszli do innych diecezji, ks. Karol Makowski w Częstochowie i ks. Stanisław Szydłowski w Łodzi.

3.2. Osiągnięcia naukowe

Wielu z tych kapłanów wrocławskich, którzy odbyli studia specjalistyczne w latach 1901–1945, a szczególnie tych, którzy byli później wykładowcami we wrocławskim seminarium duchownym lub na innych uczelniach wyższych, może poszczycić się także sporymi osiągnięciami w zakresie drukowanych publikacji naukowych i popularnonaukowych³⁶. Niektórzy ze względu na swoje osiągnięcia naukowe zostali włączeni do *Słownika polskich teologów katolickich*.

Liczące się osiągnięcia naukowe mają w pierwszym rzędzie ci, którzy byli zaangażowani na uczelniach wyższych, a także ci wykładający we wrocławskim seminarium duchownym³⁷, a to przede wszystkim ze względu na to, że mieli możliwość publikowania swoich opracowań w wydawanym tutaj czasopiśmie naukowym „Ateneum Kapłańskie”, ale także inni starali się im dorównać. Najbardziej przejrzyście będzie zapewne przedstawić ich dorobek według ich zasadniczych specjalności.

Z filozofów wykształconych w latach 1901–1945 najbardziej znaczny dorobek naukowy ma ks. Józef Iwanicki, znacznie mniejszy ks. Adam Jankowski, a niewielki ks. Władysław Giszter. Opublikowany dorobek naukowy ks. Iwanickiego, cały mieszczący się w zakresie tematyki filozoficznej, obejmuje m.in.: trzy książki (w tym dwie w języku francuskim), 23 artykuły, 18 recenzji, 23 zestawy informacji naukowych³⁸. Ks. Adam

---

³⁶ Zob. Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji wrocławskiej w latach 1918–1939*, s. 757–761.

³⁷ Por. W. Dudek, *Teologiczno-naukowy dorobek wrocławskiego seminarium duchownego*, *AtK*, 72(1969), s. 267–300.

³⁸ Zob. S. Kamiński, *Ku uściśleniu filozofii*, *SPhCh*, 9(1973), nr 1, s. 7–23; omówienie twórczości zob. Z. Pawlak, *Neoscholastyka i formy jej kontynuacji. Studium analityczno-krytyczne twórczości filozofów wrocławskich XX wieku*, Włocławek 2011, s. 155–210.

Jankowski ma na swoim koncie około 60 publikacji, ale w większości są to recenzje (44) i niewielkie artykuły o tematyce religijnej. Na szczególną uwagę zasługują dwie jego publikacje: *Złudzenia transformizmu* (Włocławek 1931) oraz *Tytuł i nazwa „ksiądz”* (Włocławek 1937)³⁹. Bibliografia podmiotowa ks. Gisztra liczy w sumie około 30 pozycji, a wśród nich wyliczyć można siedem artykułów naukowych, osiem artykułów popularnych, trzy teksty o charakterze sprawozdawczym, sześć wspomnień pośmiertnych. W swoich publikacjach o tematyce filozoficznej zajmował się przede wszystkim filozofią tomistyczną⁴⁰.

Spośród biblistów, którzy studia specjalistyczne odbyli w tym samym czasie co powyżsi, pewien dorobek naukowy ma tylko jeden – ks. Karol Cieśliński. Jego bibliografia podmiotowa liczy 97 pozycji, w większości publikowanych we włocławskim czasopiśmie naukowym „Ateneum Kapłańskie” (88), w tym jednak aż 86 recenzji i notek bibliograficznych i ani jednej pozycji książkowej⁴¹.

Liczącym się dorobkiem naukowym w zakresie teologii dogmatycznej mogą się poszczycić trzej kapłani wykształceni w latach 1901–1945: ks. Piotr Kremer, ks. Ludwik Wasilkowski i ks. Leon Andrzejewski. Ks. Kremer ma dorobek naukowy liczący 35 pozycji bibliograficznych, zarówno z zakresu teologii dogmatycznej jak i fundamentalnej. Najważniejszą jego publikacją jest rozprawa *Wniebowzięcie Bogarodzicy w wierze i teologii współczesnego Kościoła* (Włocławek 1918)⁴². Publikowany dorobek naukowy ks. Wasilkowskiego liczy 96 pozycji bibliograficznych, w tym dwie książki, a wśród nich poważna rozprawa naukowa – *Sakrament kapłaństwa w świetle tradycji chrześcijańskiej do r. 258 po Chr.* (Włocławek 1927), 33 artykuły (w tym kilka znaczniejszych) i 61 recenzji⁴³. Ks. Andrzejewski zgromadził na swym koncie około 30 pozycji bibliograficznych (większość w okresie powojennym), w tym jedną książkową, która jest publikacją jego doktoratu – *De virtute misericordiae. Studium theologicum speculativo-practicum* (Sieradz 1937)⁴⁴.

---

³⁹ Zob. tenże, *Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Włocławku*, s. 68–72; omówienie twórczości zob. tenże, *Neoscholastyka i formy jej kontynuacji*, s. 110–129.

⁴⁰ Zob. tenże, *Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Włocławku*, s. 181–186.

⁴¹ Zob. K. Rulka, *Cieśliński Karol*, w: SPTK, t. 5, Warszawa 1983, s. 239–242.

⁴² Zob. W. Kujawski, *Kremer Piotr*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 208–209.

⁴³ Zob. K. Rulka, *Wasilkowski Ludwik*, w: SPTK, t. 7, Warszawa 1983, s. 375–379.

⁴⁴ Zob. tenże, *Andrzejewski Leon*, w: SPTK, t. 5, s. 50.

Spośród teologów moralistów wykształconych w omawianym okresie jeden z nich zaznaczył się bardzo znaczącym dorobkiem naukowym – ks. Antoni Borowski. Jego bibliografia podmiotowa liczy 117 pozycji, w tym jednak tylko trzy książki. Najwybitniejszą z nich jest chyba jego praca habilitacyjna – *O sumieniu. Studium teologicznomoralne. Część ogólna* (Włocławek 1928). Tematyka jego artykułów dotyczy m.in. sakramentów, cnót, prawa własności, miłości ojczyzny⁴⁵. Drugi moralista z tego czasu, ks. Henryk Kaczorowski, ma dużo mniejszy dorobek naukowy. Jego bibliografia podmiotowa liczy 75 pozycji, w tym głównie recenzje i sprawozdania⁴⁶.

Niewielkim dorobkiem w zakresie patrologii może się poszczycić ks. Roman Konecki, który choć ma tylko cztery pozycje drukowane, ma wśród nich pierwszy w Polsce artykuł metodyczny z patrologii – *Stan i potrzeby patrologii u nas*, KDWł, 13(1919), s. 218–231⁴⁷.

Znacznym dorobkiem pisarskim w zakresie homiletyki może poszczycić się ks. Władysław Mirski, który zdobył wykształcenie specjalistyczne jako polonista. Jego bibliografia podmiotowa liczy aż 233 pozycje, ale sporo wśród nich recenzji, pojedynczych kazań i drobnych rozważań. Jediną jego publikacją książkową z zakresu kaznodziejstwa jest zbiór homilii z czasopisma diecezji włocławskiej „Ład Boży” – *Do kogo pójdziemy* (Włocławek 1947). Natomiast trzy jego większe rozprawy, publikowane w „Ateneum Kapłańskim”, dotyczą teorii literatury: *Powieść w świetle etyki*, *Powieść w duszpasterstwie*, *Bernanosa „Pamiętnik wiejskiego proboszcza”*⁴⁸.

Kilku wykształconych teologów tego czasu ma pewien publikowany dorobek naukowy, ale są to publikacje z różnych dziedzin teologicznych. Dorobek taki mają m.in. ks. Franciszek Korszyński (Krupa) – około 60 publikacji⁴⁹, ks. Bolesław Kunka – 53 publikacje⁵⁰.

Warto zauważyć także dorobek naukowy nonkonformistycznego kapłana, ks. Henryka Kazimierowicza, miłośnika twórczości Stanisła-

---

⁴⁵ Zob. A. Poniński, *Borowski Antoni*, w: SPTK, t. 5, s. 155–158; Olejnik, *Włocławscy profesorowie teologii moralnej XX wieku*, s. 104.

⁴⁶ Zob. K. Rulka, *Kaczorowski Henryk*, w: SPTK, t. 6, s. 15–17; Olejnik, *Włocławscy profesorowie teologii moralnej XX wieku*, s. 106.

⁴⁷ Zob. R. Andrzejewski, *Konecki Roman*, w: SPTK, t. 6, s. 125–126.

⁴⁸ Zob. K. Rulka, *Mirski (do 1938 r. Miemiec) Władysław*, w: SPTK, t. 6, s. 489–493; por. T. Lewandowski, *Odnowa kaznodziejstwa polskiego w twórczości homiletów włocławskich XX wieku*, Toruń 2011, s. 217–255.

⁴⁹ Zob. H. Jabłonowska, *Korszyński (do 1931 Krupa) Franciszek Salezy*, w: SPTK, t. 6, s. 143–144.

⁵⁰ Zob. K. Rulka, *Kunka Bolesław*, w: SPTK, t. 6, s. 271–272.

wa Witkiewicza (Witkacego), głównie z zakresu szeroko rozumianego religioznawstwa. W sumie w latach 1918–1937 opublikował on około 30 pozycji bibliograficznych. Wśród nich najwięcej pozycji zostało poświęconych rzeczywistości religioznawstwa oraz psychologii i etnologii religijnej; opublikował także dwa nowatorskie artykuły o wykorzystaniu psychoanalizy w duszpasterstwie: *Katolicyzm w świetle psychoanalizy* oraz *Psychoanaliza w konfesjonale*⁵¹.

Z kanonistów wrocławskich tego czasu największy dorobek naukowy ma ks. Stefan Biskupski. Jego bibliografia podmiotowa liczy około 120 pozycji: monograficznych opracowań książkowych (7), artykułów (37) i recenzji. Ich tematyka dotyczy przede wszystkim kościelnego prawa małżeńskiego oraz historii prawa kościelnego w Polsce⁵². Znaczący dorobek naukowy, także przede wszystkim w zakresie kościelnego prawa małżeńskiego, który uzyskał w okresie powojennym, ma ks. Władysław Szafrąński, którego bibliografia podmiotowa liczy 75 pozycji, w tym kilka publikacji książkowych, przeważnie wydanych własnym sumptem na małej poligrafii⁵³.

Z zakresu nauk społecznych dorobek naukowy mają wykształceni w latach 1901–1945 ks. Antoni Szymański i ks. Stefan Wyszyński. Bibliografia podmiotowa ks. Szymańskiego liczy 284 drukowane pozycje. Znaczna ich liczba została opublikowana we wrocławskim „Ateneum Kapłańskim”, którego zresztą był redaktorem odpowiedzialnym w latach 1909–1918, a potem w okresie lubelskim w „Prądzie”. Interesował się on głównie katolicką nauką społeczną, jej historią, polityką ekonomiczną, polityką społeczną, filozofią i etyką społeczną⁵⁴. Bibliografia podmiotowa ks. Wyszyńskiego liczy około 1080 pozycji. W okresie wrocławskim opublikował on m.in. wiele artykułów w „Ateneum Kapłańskim”⁵⁵, a także ważne opracowanie z zakresu katolickiej nauki społecznej – *Duch pracy ludzkiej* (Wrocław 1946), później kilkakrotnie wznawiane.

---

⁵¹ Zob. *Powiernik Witkacego. Pisma rozproszone ks. Henryka Kazimierowicza*, zebrał i wstępem opatrzył P. Pawlak, Warszawa 2017, s. 91–473.

⁵² Zob. K. Rulka, *Biskupski Stefan*, w: SPTK, t. 5, s. 119–124.

⁵³ Zob. J. Gręźlikowski, J. Mandziuk, *Szafrąński Władysław*, w: SPTK, t. 9, Warszawa 2006, s. 644–645.

⁵⁴ Zob. J. Szymański, *Wybrane zagadnienia nauki społecznej Kościoła na łamach „Ateneum Kapłańskiego” w publikacjach księdza Stefana Wyszyńskiego*, AtK, 175(2020), z. 1(668), s. 6–45.

⁵⁵ Zob. Z. Skrobicki, *Szymański Antoni*, w: SPTK, t. 7, s. 265–271; G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, [t.] 1, s. 220–222.

Znaczący dorobek naukowy przede wszystkim w zakresie nauk społecznych (i to w wymiarze międzynarodowym), ale także filozofii i teologii ma ks. Michał Poradowski. Jego bibliografia podmiotowa liczy w sumie 144 pozycje, w większości wydane w okresie powojennym poza granicami kraju w języku polskim i językach obcych⁵⁶.

Z historii Kościoła zaznaczył się szczególnie ks. Michał Morawski, którego bibliografia podmiotowa liczy 143 pozycje, w tym jednak aż 106 pozycji to różnej objętości recenzje, czasami wręcz noty bibliograficzne. Ponadto, poza nadzwyczaj przydatną jeszcze w obecnych czasach *Monografią Włocławka* (Włocławek 1933), opublikował kilkadziesiąt przyczynków historycznych, a także sporo różnych biografii⁵⁷.

Z historii sztuki liczący się dorobek naukowy mają z omawianych osób dwaj kapłani: ks. Władysław Górzyński i ks. Henryk Brzuski. Na dorobek naukowy ks. Górzyńskiego składa się około 40 pozycji bibliograficznych. Jest on rzeczywiście liczącym się dorobkiem naukowym tego historyka sztuki, ponieważ obejmuje niemal wyłącznie artykuły z zakresu jego specjalizacji, w tym trzy wydane jako osobne broszury⁵⁸. Natomiast dobrze zapowiadający się jako historyk sztuki ks. Brzuski nie zdążył dorobić się imponującego zbioru swych publikacji, ale i tak jego bibliografia podmiotowa liczy 27 pozycji, w tym jedna pozycja książkowa (*Witraże średniowieczne w kościele N. P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1926), dwa skrypty z zakresu historii sztuki dla alumnów włocławskich, 13 różnych artykułów i 11 recenzji⁵⁹.

Z kapłanów wykształconych w latach 1901–1945 w zakresie szeroko rozumianej filologii znaczącym dorobkiem naukowym poszczycić się może, poza wspomnianym już wyżej ks. Władysławem Mirskim, dwóch – ks. Cezary Pęcherski i ks. Józef Bromski. Ks. Cezary Pęcherski, specjalista w zakresie historii literatury polskiej, ma w swym drukowanym dorobku przynajmniej kilkanaście publikacji, wśród nich m.in. rozprawa doktorska *Brodziński a Herder* (Kraków 1916). Nie zdążył natomiast opublikować napisanej przed śmiercią rozprawy habilitacyjnej „Polska wymowa czasów zygmunto-wskich⁶⁰. Ks. Józef Bromski, liczący się w Polsce międzywojennej znawca

---

⁵⁶ Zob. K. Rulka, *Poradowski Michał*, w: SPTK, t. 9, s. 521–526.

⁵⁷ Zob. W. Kujawski, *Morawski Michał*, w: SPTK, t. 6, s. 514–518.

⁵⁸ Zob. K. Rulka, *Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, s. 208–210.

⁵⁹ Zob. tenże, *Brzuski Henryk*, w: SPTK, t. 5, s. 165–166.

⁶⁰ Zob. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, [t.] 2, s. 169–171.

języków semickich, ma w swej bibliografii podmiotowej co prawda tylko 14 pozycji, ale wszystkie one mają swoją wartość. Wśród nich znajdują się m.in. tłumaczenia na język polski poematu sumeryjskiego *Enuma eliš* (Warszawa 1925) i poematu asyryjskiego *Gilgameš* (Warszawa 1936)⁶¹.

Ks. Bonawentura Metler ma pewne osiągnięcia w naukach przyrodniczych, a szczególnie w astronomii. W 1902 r. brał udział w wyprawie naukowej na Ocean Indyjski, przeprowadzając badania nad stanem fauny w tym oceanie. Efektem tych prac było dzieło *Les Algues Marines – l’Ocean Indien 1902*, wydane w Australii. Po powrocie do Polski w 1908 roku zabiegał w urzędzie miejskim w Częstochowie o zorganizowanie obserwatorium astronomicznego, w którym zostałyby zainstalowany jego teleskop. W 1923 r. (25 II) założył Komitet Organizacyjny Polskiego Popularnego Towarzystwa Astronomicznego w Częstochowie. W 1928 r. doprowadził do otwarcia tam obserwatorium astronomicznego, którego był pierwszym kierownikiem.

* * *

Ze 115 kapłanów wrocławskich, którzy podjęli studia specjalistyczne w latach 1901–1945, ukończyło je 108. 43 z nich pełniło funkcje wykładowców we wrocławskim seminarium duchownym; szesnastu pracowało na uczelniach wyższych. Ponad połowa z wysłanych na studia specjalistyczne w omawianym okresie (63) nie odliczyła się po roku 1945: 26 przeniosło się w tym czasie do innych diecezji lub zakonów albo umarło śmiercią naturalną; 37 straciło życie w czasie II wojny światowej.

STRESZCZENIE

Dla obsadzenia stanowisk, które wymagały od kandydatów wykształcenia wyższego niż tylko zwyczajne wykształcenie seminaryjne (wykładowcy w seminariach duchownych, szkołach katolickich czy prefekci gimnazjalni), diecezja wrocławska wysyłała swoich alumnów i kapłanów na studia specjalistyczne. W niniejszym artykule zostali przedstawieni ci, którzy takie studia odbyli w latach 1901–1945. Całość podjętego zagadnienia została ujęta w trzech punktach: 1) Uczelnie, na których kandydaci odbywali studia, 2) Specjalizacje, czyli kierunki studiów, 3) Późniejsze osiągnięcia dydaktyczne i naukowe legitymujących się studiami specjalistycznymi.

Słowa kluczowe: studia specjalistyczne duchownych wrocławskich, diecezja wrocławska – studia specjalistyczne, uczelnie wyższe, specjalizacje naukowe.

---

⁶¹ Zob. K. Rulka, *Bromski Józef*, w: SPTK, t. 5, s. 162–163.

SUMMARY

The diocese of Włocławek decided to send its alumni and priests to get a diploma in specialised studies so as they can fill the positions which require a higher level of education than common Seminary one (lecturers in Seminaries and Catholic schools or the gymnasium perfects). In this article there are shown those of them who graduated in the years of 1901–1945. The topic is included in three paragraphs: 1) Universities where they were studying, 2) Specialisations and fields of studies, 3) Further didactic and academic achievements.

Key words: specialised studies of priests of Włocławek, diocese of Włocławek – specialised studies, universities, academic specialisations.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, Kronika Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, z. 1: 1945–1946.
- Andrzejewski R., *Konecki Roman*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 125–126.
- Cieślak B., *Wykładowcy prawa kanonicznego*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Włocławek 1997, s. 17–26.
- Cieśliński K., *Prowadzenie seminarium naukowego z Pisma św.*, w: *Pamiętnik szóstego Zjazdu [Związku Zakładów Teologicznych w Polsce] w Poznaniu*, Kielce 1931, s. 155–173.
- Dębiński J., *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*, Toruń 2010.
- Dudek W., *Teologiczno-naukowy dorobek włocławskiego seminarium duchownego*, *AtK*, 72(1969), s. 267–300.
- Gręźlikowski J., Mandziuk J., *Szafański Władysław*, w: SPTK, t. 9, Warszawa 2006, s. 643–645.
- Hanc W., *Włocławscy dogmatycy XX wieku*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Dokumentacja jubileuszu*, Włocławek 1995, s. 111–126.
- Jabłonowska H., *Korszyński (do 1931 Krupa) Franciszek Salezy*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 142–144.
- Kamiński S., *Ku uściśleniu filozofii*, *SPhCh*, 9(1973), nr 1, s. 7–23.
- Karolewicz G., *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, [t.] 1–2, Lublin 1994.
- Kujawski W., *Kremer Piotr*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 207–209.
- Kujawski W., *Morawski Michał*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 513–518.
- Lewandowski T., *Odnowa kaznodziejstwa polskiego w twórczości homiletów włocławskich XX wieku*, Toruń 2011.
- Librowski S., *Wystawa „Czterysta lat istnienia i działalności seminarium duchownego we Włocławku” (1568/69 – 1968/69)*, *ABMK*, 22(1971), s. 223–288.

- Olejnik S., *Nauczanie teologii moralnej we wrocławskim seminarium duchownym 1569–1939*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Wrocław 1997, s. 171–192.
- Olejnik S., *Wrocławscy profesorowie teologii moralnej XX wieku*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Dokumentacja jubileuszu*, Wrocław 1995, s. 102–110.
- Pawlak Z., *Ks. profesor Józef Szuleta – wrocławski kapłan na Uniwersytecie Warszawskim*, *StWi*, 22(2020), s. 542–562.
- Pawlak Z., *Neoscholastyka i formy jej kontynuacji. Studium analityczno-krytyczne twórczości filozofów wrocławskich XX wieku*, Wrocław 2011.
- Pawlak Z., *Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Wrocławku*, Wrocław 2019.
- Politowski L., *Wykładowcy liturgiki*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Wrocław 1997, s. 58–65.
- Poniński A., *Borowski Antoni*, w: *SPTK*, t. 5, Warszawa 1983, s. 154–158
- Powiernik Witkacego. Pisma rozproszone ks. Henryka Kazimierowicza*, zebrał i wstępem opatrzył P. Pawlak, Warszawa 2017.
- Rulka K., *Andrzejewski Leon*, w: *SPTK*, t. 5, Warszawa 1983, s. 49–50.
- Rulka K., *Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Wrocław 1997, s. 193–242.
- Rulka K., *Biskupski Stefan*, w: *SPTK*, t. 5, Warszawa 1983, s. 119–124.
- Rulka K., *Bromski Józef*, w: *SPTK*, t. 5, s. 161–163.
- Rulka K., *Brzuski Henryk*, w: *SPTK*, t. 5, Warszawa 1983, s. 164–166.
- Rulka K., *Cieśliński Karol*, w: *SPTK*, t. 5, Warszawa 1983, s. 239–242.
- Rulka K., *Kaczorowski Henryk*, w: *SPTK*, t. 6, Warszawa 1983, s. 14–17.
- Rulka K., *Kunka Bolesław*, w: *SPTK*, t. 6, Warszawa 1983, s. 270–272.
- Rulka K., *Mirski (do 1938 r. Miemieć) Władysław*, w: *SPTK*, t. 6, Warszawa 1983, s. 488–493.
- Rulka K., *Organizacja studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku w latach 1901–1939*, *TiCz*, 4(2004), s. 191–211.
- Rulka K., *Poradowski Michał*, w: *SPTK*, t. 9, Warszawa 2006, s. 520–526.
- Rulka K., *Wasilkowski Ludwik*, w: *SPTK*, t. 7, Warszawa 1983, s. 375–379.
- Sierzchała P., *Historycy sztuki*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Wrocław 1997, s. 101–107.
- Skrobicki Z., *Szymański Antoni*, w: *SPTK*, t. 7, Warszawa 1983, s. 264–271.
- Szygenda Z., *Wykładowcy muzyki i śpiewu*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Wrocław 1997, s. 123–131.
- Szymański J., *Wybrane zagadnienia nauki społecznej Kościoła na łamach „Ateneum Kapłańskiego” w publikacjach księdza Stefana Wyszyńskiego*, *AtK*, 175(2020), z. 1(668), s. 6–45.

WYKAZ
KAPŁANÓW DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ,
KTÓRZY ODBYLI STUDIA SPECJALISTYCZNE
w latach 1901–1945

Adamecki Jan (1895–1972) – studia z teol. moralnej na Katol. Uniw. we Fryburgu Szwajc. 1922–1927, lic. teol. Wykładał w SDWł 1927–1939, 1946–1971: liturgika 1946–1971, patrologia 1958–1972, teol. moralna 1929–1939, 1946–1955; teol. dogmat. 1933–1935, teodycea 1949/50, j. francuski 1948/49.

SPTK, t. 5, s. 19–22.

Andrzejewski Leon (1907–1965) – studia z teol. moralnej na Katol. Uniw. we Fryburgu Szwajc. 1932–1935, dr teol.; na Uniw. Gregoriańskim w Rzymie 1938–1939. Wykładał w SDWł 1939, 1945–1965: teol. dogmat., apologetyka 1947–1952, historia sztuki 1949–1952, zwyczaje towarzyskie 1952–1965.

SPTK, t. 5, s. 49–50.

Ast Nikodem (1885–1943) – studia z prawa kanon. na Akad. Duch. w Petersburgu 1914–1918, mgr. Zdobytą wiedzę wykorzystywał przede wszystkim jako urzędnik kurialny.

KDWł, 1989, dod. do nru 10–11, s. 4–5.

Bekier Jerzy (1898–1986) – studia zaoczne z prawa kanon. na KUL 1930–1931, lic. prawa kan. 1932 i mgr 1937(?). Prowadził m.in. działalność społeczną i kulturalną. WISB, t. 2, s. 9–11.

Bielowski Józef (1895–1942) – studia z historii Kościoła na KUL 1922–1926, dr teol. Wykładał w SDWł 1928–1931: historia Kościoła; bibliotekarz.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 8–9.

Bińkowski Feliks (1898–1942) – studia teol. moralnej na Uniw. Warszawskim 1923–1927, mgr. teol. Pracował głównie jako prefekt szkolny.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 10.

Biskupski Stefan (1895–1973) – studia z prawa kanon. na Wydz. Teol. Katol. Uniw. Warszawskiego 1918–1922, dr prawa kan. 1922, habilitacja 1937, profesor nadzwyczajny 1946, zwyczajny 1954. Wykładał w SDWł 1926–1939, 1946–1953: prawo kanon., katechetyka, dydaktyka i dzieje wychowania 1926–1937.

SPTK, t. 5, s. 119–124.

Bogdański Antoni (1891–1938) – studia teol. na Katol. Uniw. we Fryburgu Szwajc. 1913–1919, bakalaureat i lic. teol. Wykładał w SDWł 1919–1920: teol. moralna, katechetyka, liturgika, j. francuski.

WISB, t. 1, s. 26–29.

Bojanowski Bolesław (1875–1964) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1902–1906, mgr. teol. Później nie zajmował się nauką.

Borowski Antoni (1884–1968) – studia z teol. moralnej Katol. Uniw. w Lozanium 1908–1911, lic. 1911; dr teol. na Uniw. Warszawskim 1922; prof. zw. Uniw.

Warszawskiego. Wykładał w SDWł 1911–1925, 1945–1949: teol. moralna; homiletyka (?), prawo kanon. (1919–1922), j. grecki (1911–1922?).

SPTK, t. 5, s. 154–158.

Bromski Józef (1872–1937) – 1912–1914 samorzutnie studiował w Szkole Biblijnej w Jerozolimie i w Pap. Inst. Biblijnym w Rzymie, ale bez uzyskania formalnych dokumentów i stopni naukowych, w 1921 uzyskał stopień dr. teol. na Uniw. Lwowskim; jako znawca języków semickich został zatrudniony na Uniw. Warszawskim, gdzie w 1926 uzyskał habilitację, a w 1930 profesurę.

SPTK, t. 1, s. 161–163.

Broniarczyk Jan (1904–1940) – studia na Katol. Uniw. w Strasburgu 1924–1928, lic. teol. Po studiach pracował jako sekretarz kurii biskupiej i notariusz sądu biskupiego we Włocławku.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 11.

Brzuski Henryk (1896–1942) – studia z historii sztuki chrześc. na Uniw. Jagiellońskim 1920–1924, dr filoz. 1924. Wykładał w SDWł 1924–1939: historia sztuki chrześc., konserwacja zabytków, pedagogika 1932–1937.

SPTK, t. 5, s. 164–166.

Buss Kazimierz (1885–1939) – studia z muzyki kościelnej na Inst. Muzyki Kościelnej w Ratyźbonie, Paryżu i Rzymie (Schola Cantorum) 1912–1914, lic. ze śpiewu gregoriańskiego 1914. Wykładał w SDWł 1914–1918: śpiew, j. polski, j. niemiecki, historia literatury polskiej 1915/1916.

WiSB, t. 8, s. 30–31.

Chwiłowicz Marian (1886–1942) – studia specjalistyczne z teologii w Rzymie 1907–1909, lic. wykładowca liturgiki i języka łacińskiego w seminarium włocławskim 1912–1919, wykładowca w seminarium płockim 1919–1920.

S. Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 161–162.

Chwiłowicz Mieczysław (1892–1940) – studia matematyczne na Wydz. Filozof. Uniw. Jagiellońskiego 1919–1924, mgr. Po studiach m.in. profesor i dyrektor w szkołach średnich.

S. Librowski, *Materiały*, ABMK, 38(1979), s. 309–310.

Cieślak Franciszek (1908–1975) – studia pedagogiczne na Wydz. Humanist. Uniw. Warszawskiego 1935–1939, mgr. filoz. z zakresu pedagogiki. Pracował m.in. jako prefekt szkolny i urzędnik kurialny.

WiSB, t. 8, s. 36–38.

Cieśliński Karol (1890–1941) – studia z biblistyki na Uniw. Warszawskim 1919–1923, dr 1923. Wykładał w SDWł 1923–1935: Pismo Święte, archeologia biblijna, j. hebrajski.

SPTK, t. 5, s. 239–242.

Czubak Tadeusz (1909–1975) – studia w zakresie nauk fizyczno-ekonomicznych oraz historii na Wydz. Filoz. Uniw. Jagiellońskiego 1937–1939, 1938 na Wydz. Teol. tego uniwersytetu mgr teol.

KDWł, 1975, s. 286.

Dembczyk Sylwan (1889–1942) – studia w Akad. Duch. w Petersburgu 1912–1917, mgr teol. 1916. 1924–1933 w diec. kieleckiej. Wykładał w SDWł 1918/19 teol. dogmat. WISB, t. 3, s. 37–38.

Downar Stefan (1886–1942) – studia zaoczne na Wydz. Filoz. Uniw. Poznańskiego, 1925 dyplom nauczyciela kwalifikowanego do nauczania historii w szkołach średnich i seminariach nauczycielskich. Działacz społeczny, poseł na sejm. WISB, t. 6, s. 24–25.

Dudek Wincenty (1908–1978) – studia teol. dogmat. na Wydz. Teol. Uniw. Warszawskiego 1933–1937, mgr teol. 1937, dr 1951. Wykładał w SDWł 1952–1977: propedeutyka teologii, religiologia, zagadnienia ateizmu 1973/74, apologetyka, proseminarium. SPTK, t. 5, s. 325–326.

Dziennicki Stanisław (1885–1931) – studia na Katol. Uniw. w Lowanium oraz Inst. Katolickim w Paryżu 1909–1912, lic. katol. n. społecznej 1912. WISB, t. 6, s. 26–27.

Florczak Józef (1887–1943) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1909–1913, mgr teol.; studia na Angelicum w Rzymie, dr teol. i obojga praw. WISB, t. 6, s. 29–31.

Gemeł Stanisław (1902–1986) – 1926 rozpoczął studia z teol. dogmat. na Uniw. Warszawskim, których nie ukończył.

Giszter Władysław (1898–1974) – studia filoz. na Katol. Inst. w Paryżu 1922–1926, dr filoz. 1929. Wykładał w SDWł 1934–1935, 1947–1971: logika, ontologia, hist. filozofii, teodycea. WISB, t. 2, s. 52–53.

Gmachowski Wincenty (1886–1942) – studia z prawa na Katol. Uniw. we Fryburgu Szwajc. 1913–1915; na Uniw. Gregoriańskim w Rzymie 1920–1922, dr prawa kanon. 1922. Wykładał w SDWł 1922–1927: prawo kanon., homiletyka. Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 36–37.

Górzyński Władysław (1856–1920) – studia z hist. sztuki na Uniw. Jagiellońskim i w Grazu, bez stopnia naukowego. Wykładał w SDWł 1907–1920: hist. sztuki chrześc. PSB, t. 8, s. 459–460.

Grzymała Edward (1906–1942) – studia na Uniw. Gregoriańskim w Rzymie 1931–1935, dr prawa kanon. Następnie m.in. urzędnik kurialny i pracownik sądu kościelnego. WISB, t. 4, s. 47–48.

Guzenda Tadeusz (1905–1989) – studia na Inst. Muzyki Kościelnej w Raty-zbonie 1935–1938, lic. Wykładał w SDWł 1938–1939, 1945–1973: śpiew. WISB, t. 6, s. 42–44.

Hofman Franciszek (1880–1942) – studia zaoczne z teol. moralnej na Uniw. Warszawskim 1927–1929, bez stopnia naukowego. Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 48.

Insałowski Henryk (1888–1946) – studia z prawa kanon. na Uniw. Gregoriańskim w Rzymie 1912–1914, dr prawa kanon.; następnie na Uniw. Warszawskim 1918–1920 i studia z zakresu filozofii prawa i prawa rzymskiego na Uniw. La Sapienza w Rzymie 1920–1921. Habilitacja na Uniw. Warszawskim 1932.

WiSB, t. 2, s. 68–71.

Iwanicki Józef (1902–1995) – studia na Katol. Uniw. w Strasburgu z teologii 1924–1929, lic. teol.; następnie z filoz. i matematyki 1929–1933, dr filoz.; studia z hist. filozofii XVII w. w École des Hautes Études, Collège de France i na Sorbonie w Paryżu 1934–1935; habilitacja 1949, profesor zwyczajny 1954. Wykładał w SDWł 1935–1939, 1945–1947, 1957–1965: teol. dogmat. 1935–1939, 1945–1946; 1945–1947 i 1957–1965: epistemologia, kosmologia, psychologia, teodycea, ontologika.

WiSB, t. 1, s. 63–66.

Jankowski Adam (1884–1949) – studia z filoz. chrześc. na Inst. Filoz. w Lwaniu 1909–1912, dr 1912. Wykładał w SDWł 1915–1939, 1945–1949: filozofia, ekonomia, n. przyrodnicze, propedeutyka filozoficzna, kryteriologia, psychologia rozumowa i doświadczalna, etyka, hist. filozofii (od 1926), biologia, anatomia i fizjologia; astronomia, meteorologia i oceanografia (1948/49).

SPTK, t. 5, s. 579–581.

Jasiński Włodzimierz (1873–1965) – zaocznie uzyskał w Akad. Duch. w Petersburgu stopień kand. teol. 1915.

WiSB, t. 2, s. 75–77.

Jaskuński Bronisław (1876–1930) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1904–1905, ale nie ukończył studiów.

Jaworski Franciszek (1902–1987) – studia z teol. na Uniw. we Fryburgu Szwajc. 1931–1932, nie ukończone ze względu na zły stan zdrowia.

Jel(i)eński Franciszek (1885–1971) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1906–1909, kand. teol. Od 1925 w diec. łódzkiej.

Kaczorowski Henryk (1888–1942) – studia w Akad. Duch. w Petersburgu 1913–1915; na KUL 1918–1922, dr teol. 1922. Wykładał w SDWł 1922–1939: teol. moralna ogólna 1922–1926 i szczegółowa 1926–1939.

SPTK, t. 6, s.14–17.

Kalinowski Zenon (1885–1980) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1907–1911, mgr teol. Pracował przede wszystkim jako prefekt szkolny.

KDWł, 1981, s. 94–96.

Kazimierowicz Henryk (1896–1942) – studia na Wydz. Humanist. (filoz. i literatura) KUL 1920–1922; na Uniw. Warszawskim 1922–1923; 1923 dr filoz. i teol. Uniw. Laterańskiego w Rzymie.

WiSB, t. 4, s. 55–57.

Kazubiński Marian (1877–1943) – studia zaoczne z prawa kanon. na Uniw. Warszawskim, mgr 1923.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 62–63.

Kmieciak Roman (1889–1946) – wysłany na studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1911, nie ukończył ich. 1935 odszedł do filipinów.

Kneblewski Wacław (1887–1939) – studia z zakresu prawa kanon. na KUL 1919–1922, lic. prawa kanon. i n. społecznych; studia n. społeczne na Wydz. Teol. uniw. w Waszyngtonie 1923. Zaznaczył się przede wszystkim jako publicysta katolicki. PSB, t. 10, s. 114–115.

Kobierski Jan (1889–1967) – studia teol. na KUL 1932–1935, mgr teol. Znany był ze swych umiejętności redaktorskich. WISB, t. 3, s. 89–90.

Kołtoń (Kardyński) Antoni (1897–1968) – studia z teol. dogmat. na Katol. Uniw. w Lille 1924–1926 i na KUL 1926–1929, lic. teol. Po studiach pracował m.in. jako prefekt szkolny. KDWi, 1968, s. 215–216.

Konecki Roman (1884–1942) – studia na uniw. w Innsbrucku 1913–1916; 1920–1923 na Uniw. Poznańskim, 1922 dr na Wydz. Filoz. od 1920 w diec. łódzkiej. SPTK, t. 6, s. 125–126.

Kornacki Henryk (1908–1956) – studia zaoczne z teol. na uniw. we Lwowie 1938–1939, mgr.

Korszyński Franciszek (1893–1962) – studia na Katol. Uniw. we Fryburgu Szwajc. 1916–1919, lic. teol. 1919; 1922–1924 studia z teologii na Inst. Katol. w Paryżu (dr teol.) i jęz. francuskiego na Sorbonie (dyplom nauczyciela j. francuskiego na poziomie szkoły średniej). Wykładał w SDWi 1920–1939, 1946–1948; pastoralna 1928–1932, 1946–1949, moralna, ascetyka i mistyka 1925–1939, 1946–1948, homietyka, j. francuski 1920–1939?. SPTK, t. 6, s. 142–144.

Kotarski Piotr (1884–1976) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1912–1916, mgr teol. 1917, 1917–1919 studia z prawa cywilnego na uniw. w Tomsku, mgr. Pracował m.in. jako prefekt szkolny w różnych miejscowościach. KDWi, 1976, s. 238–239.

Kott Walenty (1880–1942) – studia teol. w Inst. Katol. w Paryżu 1906–1909, dr teol. Od 1925 w diec. częstochowskiej. Wykładał w SDWi 1909–1912: j. łaciński. SPTK, t. 6, s. 162–163.

Kozłowski Stanisław (1890–1942) – studia teol. i prawa kanon. na Uniw. św. Apolinarego w Rzymie 1924–1926, dr teol. i prawa kanon. Pracował m.in. jako prefekt szkolny.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 77–79.

Kremer Piotr (1878–1951) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1903–1907, mgr teol. 1907; dr (z nominacji) 1917; prof. zw. na KUL 1918. Wykładał w SDWi 1907–1914: teol. dogmat., apologetyka, n. przyrodnicze.

PSB, t. 15, s. 272–273; SPTK, t. 6, s. 207–209; Karolewicz, *Nauczyciele akademicy KUL*, I, s. 203–204; II, s. 107–108.

Kunka Bolesław (1899–1969) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1913–1917, mgr teol. 1917. Wykładał w SDWł 1918–1939, 1945–1952: wstęp do filoz., teoria poznania, logika, epistemologia, religiologia, teol. dogmat., apologetyka, pastoralna 1950–1952, pedagogika.

SPTK, t. 6, s. 270–272.

Leśniewski Apolinary (1891–1984) – studia na Wydz. N. Przyrodniczych Uniw. Jagiellońskiego 1920–1922, absolutorium. Wykładał w SDWł 1922–1932: n. przyrodnicze, medycyna pastoralna.

WiSB, t. 2, s. 106–109.

Leśnik Józef (1885–1957) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1909–1914, mgr teol. 1955(?). Wykładał w SDWł 1920–1924: historia Kościoła.

WiSB, t. 6, s. 73–74.

Lewandowicz Mieczysław (1886–1941) – studia zagraniczne we Fryburgu Szwajc. 1912–1915, dr. filoz. Od 1920 w diec. łódzkiej.

Łodziewski Czesław (1897–1930) – studia na KUL 1925–1929, lic. teol.

Łytkowski Józef (1886–1929) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1909–1910; w Lowanium 1911–1913, bakalaureat teol.; z filoz. na Uniw. Jagiellońskim 1922–1923, dr. Wykładał w SDWł 1918–1919: śpiew.

Od wieków, s. 112.

Makowski Karol (1884–1936) – studia na Inst. Katol. w Paryżu 1908–1909, na Uniw. Św. Tomasza (Angelicum) w Rzymie 1921–1922, dr teol. Od 1925 w diec. częstochowskiej. Wykładał w SDWł 1922–1923: liturgia.

WiSB, t. 5, s. 89–90.

Markowski Józef (1886–1963) – studia z teol. dogmat. na Uniw. Warszawskim 1918–1920, mgr. teol.

Martenowski Gustaw (1871–1942) – studia w Rzymie 1901–1904, dr filoz. i lic. teol. 1904.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 93.

Maternowski Stanisław (1889–1942) – studia z historii (specjalizacja: archiwistyka) na Wydz. Humanist. Uniw. Warszawskiego 1921–1925, mgr. filoz. 1925, dr. filoz. 1933. Po studiach m.in. bibliotekarz seminarium wrocławskiego i archiwariusz kapituły wrocławskiej.

WiSB, t. 2, s. 118–119.

Maczyński Franciszek (1901–1998) – studia z zakresu biblistyki na Wydz. Teol. Uniw. Warszawskiego 1926–1930, mgr. Wykładał w SDWł 1935–1939: biblistyka, archeologia biblijna, j. hebrajski.

WiSB, t. 3, s. 106–107.

Metler Bonawentura (1866–1939) – studia z teologii na Akad. Duch. w Petersburgu oraz z zakresu sztuki kościelnej, malarstwa i architektury, odbyte w Rzymie, Innsbrucku, Oxfordzie i Paryżu, 1902–1903 studiował n. przyrodnicze, a w 1904 r.

podjął studia na wydz. matematycznym w paryskiej Sorbonie, specjalizując się szczególnie w astronomii. Od 1925 w diec. częstochowskiej.

WiSB, t. 3, s. 107–110.

Mirski (dawniej: Miemiec) Władysław (1896–1950) – studia z literat. pol. i franc. na Uniw. Jagiellońskim 1922–1928, dr filoz. (w zakresie filol. pol.) 1928. Wykładał w SDWł 1930–1939, 1945–1950: dykcja, technika i estetyka żywego słowa, homiletyka od 1945, pedagogika i katechetyka 1945–1946.

SPTK, t. 6, s. 488–493.

Morawski Michał (1898–1940) – studia na KUL 1920–1924, lic. prawa kanon. 1924, mgr filoz. i teol. 1928; dr teol. na Uniw. Jagiellońskim 1929, habilitacja na Wydz. Teologicznym Uniw. Wileńskiego 1933. Wykładał w SDWł 1926–1939: hist. Kościoła 1926–1928, 1931–1939, patrologia 1928–1931.

PSB, t. 21, s. 739–740; SPTK, t. 6, s. 513–518.

Niewęgłowski Stanisław (1892–1942) – studia na KUL 1925–1929, dr teol. 1929. Pracował m.in. jako prefekt szkolny.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 106–107.

Nowak Edmund (1891–1940) – studia zaoczne z hist. na Uniw. Wileńskim na przeł. lat dwudziestych i trzydziestych XX w., mgr; dr na uniw. we Lwowie 1934.

PSB, t. 23, s. 257–258.

Nowakowski Leon (1913–1939) – studia i z teol. na KUL 1937–1938; na Uniw. Gregoriańskim w Rzymie 1938–1939, lic. teol. 1939.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 110–111.

Nowicki Jan (1872–1928) – od 1901 studia na uniw. we Fryburgu i Kat. Uniw. w Lowanium, dr filoz. i lic. teol.

Olszewski Zygmunt (1897–1942) – studia na Pap. Inst. Muzycznym w Rzymie 1927–1930, lic. śpiewu gregoriańskiego. Wykładał w SDWł 1922–1924, 1931–1938: śpiew.

WiSB, t. 6, s. 117–118.

Osadnik Bolesław (1875–1941) – studia teol. na uniw. we Fryburgu 1901–1903 i filoz. w Inst. Filoz. w Lowanium 1903–1905, bakalaureat i lic. filoz. 1905.

KDWł, 1989, dod. do nru 10–11, s. 57–58.

Ostrowski Jan (1890–1919) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1910–1914, kand. teol.

Oświeciński Jan (1908–1986) – studia w zakresie filol. klasycznej na Uniw. Jagiellońskim 1934–1939, mgr 1939. Wykładał w SDWł 1945–1977: j. łaciński i grecki, patrologia 1945–1958, hist. Kościoła 1945–1949, liturgika 1945/46.

WiSB, t. 8, s. 139–141.

Pawlak Antoni (1901–1940) – studia pedagogiczne na Wydz. Humanistycznym Uniw. Jagiellońskiego 1933–1937, absolutorium 1937; mgr filoz. 1938. Wykładał w SDWł 1937–1939: pedagogika, dydaktyka, katechetyka, dzieje wychowania.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 117.

Pęcherski Cezary (1881–1925) – studia w zakresie polonistyki na Wydz. Filoz. Uniw. Jagiellońskiego 1909–1913, dr filoz. 1916. Wykładał w SDWł 1914–1918: homiletyka 1914/1915, j. polski 1916–1918.

PSB, t. 25, s. 715–716; Karolewicz, *Nauczyciele akademicki KUL*, II, s. 169–171.

Pietrzykowski Jan (1909–2000) – studia zaoczne z teol. na uniw. we Lwowie 1936–1938, mgr teol.

Poradowski Michał (1913–2003) – studia z prawa na Uniw. Warszawskim 1936–1941, mgr prawa; studia z teol. na Uniw. Jagiellońskim 1936–1945, mgr teol. Dalsze stopnie naukowe uzyskał po II wojnie światowej na uczelniach zagranicznych.

WiSB, t. 2, s. 148–150.

Portych Teodor (1883–1942) – studia na Inst. Filoz. w Lowanium 1909–1912, dr filoz. 1912.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 124.

Przybysz Jan (1905–1966) – studia zaoczne z pedagogiki i psychologii na Uniw. Poznańskim 1936–1939, nie uzyskał stopnia naukowego z powodu wybuchu wojny; po wojnie poza granicami Polski.

KDWł, 1966, s. 58–62.

Rudziński Ignacy (1882–1962) – studia z prawa kanon. na Uniw. Gregoriańskim w Rzymie 1921–1922, dr prawa kanon. 1924. Wykładał w SDWł 1932–1939, 1949–1950: teol. pastoralna, ascetyka i mistyka 1949–1950.

WiSB, t. 8, s. 152–154.

Saboczyński Mieczysław (1887 – ok. 1941/43) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1913–1917, mgr teol. Z powodu wybuchu rewolucji 1917 r. nie zdołał wrócić do Polski.

Samulski Antoni (1897–1952) – studia na Katol. Uniw. w Lille 1923–1925 i studia z teol. dogmat. na Uniw. Warszawskim 1926–1927, mgr. teol.

Służałek Władysław (1881–1954) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1902–1906, mgr. teol.; 1906–1907 studia we Fryburgu Szwajc. z hist. sztuki i pedagogiki. 1921 odszedł do filipinów.

Sowiński Jan (1885–1943) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1906–1908, nie ukończył ich z powodu choroby.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 137–138.

Stachura Władysław (1912–1991) – studia na Wydz. Prawa Kanon. i Nauk Społecznych KUL 1938–1939, nie ukończone z powodu wybuchu wojny.

KDWł, 1992, s. 115–116.

Stefańczyk Faustyn (1897–1940) – studia z filol. klasycznej na Uniw. Jagiellońskim 1922–1925, 1928–1929, absolutorium. Wykładał w SDWł 1930–1937: j. łaciński i grecki.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 141.

Suliński Henryk (1908–1975) – studia teol. na Uniw. Warszawskim 1934–1937, mgr prawa kanon. i lic. prawa cywilnego 1937.

KDWI, 1976, s. 94–95.

Suwart Antoni (1906–1970) – studia zaoczne z teol. na uniw. we Lwowie, mgr. teol. 1938.

Dębiński, *Duchowieństwo*, s. 183.

Sypniewski Tadeusz (1881–1942) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1905–1908, kand. teol. Nie miał możliwości wykorzystania zdobytej wiedzy w pracy duszpasterskiej.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 143–144.

Szafranski Władysław (1908–1996) – studia zaoczne z prawa kanon. na Wydz. Teologicznym Uniw. Warszawskiego 1936–1938, mgr 1938, doktorat 1945. Wykładał w SDW 1953–1977: prawo kanon.

WISB, t. 4, s. 150–151.

Szczepanowski Stanisław (1901–1940) – studia teol. na Katol. Uniw. w Strasburgu 1924–1928, lic. teol. Pracował m.in. jako prefekt szkolny.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 144–145.

Szmidt Tadeusz (1914–1965) – studia z teol. i filol. pol. na Uniw. Jagiellońskim 1938–1939, mgr.

WISB, t. 3, s. 173–175.

Szuleta Józef (1908–1997) – studia z biologii na Wydz. Filoz. Uniw. Warszawskiego 1934–1938, mgr filoz. w zakresie botaniki, habilitacja z n. przyrodniczych, profesor nadzw. Uniw. Warszawskiego. Wykładał w SDW 1955–1960: biologia.

WISB, t. 3, s. 175–177.

Szydłowski Stanisław (1893–1942) – studia teol. na Uniw. Warszawskim 1921–1925, mgr; dr teol. 1934. Od 1934 w diec. łódzkiej. Wykładał w SDW 1928–1930: języki starożytne, m.in. grecki.

Od wieków, s. 114–115.

Szymanowski Bolesław Korwin (1880–1936) – studia na uniw. w Innsbrucku 1907–1911, Maran 1911–1912 i Uniw. Lwowskim, dr. teol. 1913. Od 1925 w diec. częstochowskiej.

Dębiński, *Duchowieństwo*, s. 724.

Szymański Antoni (1881–1942) – studia z filoz. i n. społecznych w Lowanium 1904–1908; dr filoz. 1908; habilitacja na Uniw. Jagiellońskim 1919; prof. zw. na KUL 1924. Wykładał w SDW 1908–1918: n. filoz. 1916–1918, logika, socjologia.

SPTK, t. 7, s. 264–271; Karolewicz, *Nauczyciele akademicy KUL*, I, s. 220–222.

Ślipek Michał (1907–1971) – mgr teol. na uniw. we Lwowie 1938; studia z zakresu hist. sztuki na Uniw. Warszawskim 1938–1939; 1955–1958 na KUL, mgr.

WISB, t. 4, s. 157–159.

Ślisiński Lambert (1897–1977) – studia z filol. klasycznej na KUL 1920–1924, absolutorium; 1926 na Uniw. Warszawskim uprawnienia nauczyciela j. łacińskiego. Po studiach był m.in. prefektem, uczył języka łacińskiego.

KDWI, 1978, s. 47–48.

Śmietanko Stanisław (1887–1952) – studia zaoczne prawa kanon. na KUL, mgr 1937.

KDWI, 1958, s. 317–320.

Tomalka Władysław (1898–1938) – studia prawa kanon. na Katol. Uniw. w Lowanium 1924–1925 i Uniw. św. Tomasza (Angelicum) w Rzymie 1925–1927, dr prawa kanon. 1927. Od 1928 w diec. częstochowskiej.

Tomaszewski Piotr (1908–1967) – studia zaoczne z teol. na Wydz. Teol. Uniw. Lwowskiego 1937–1939; na Wydz. Filol. Uniw. Poznańskiego (konspiracyjnie w czasie wojny); mgr n. humanist. (w latach pięćdziesiątych). Wykładał w SDWł 1946–1967: pedagogika, dydaktyka, katechetyka, ascetyka i mistyka 1948–1949, j. polski od 1952.

WiSB, t. 4, s. 161–163.

Tywonek Stanisław (1903–1966) – studia zaoczne z teol. na Uniw. Jagiellońskim 1936–1939, bez stopnia naukowego.

Dębiński, *Duchowieństwo*, s. 184.

Wasilkowski Ludwik (1890–1942) – studia filoz.-teol. na Katol. Uniw. we Fryburgu Szwajc. 1915–1918, dr teol. 1918. Wykładał w SDWł 1919–1933: metafizyka, teol. dogmat., patrologia, teodycea, j. grecki 1927–1928? i niemiecki. 1934 odszedł do reformatów.

SPTK, t. 7, s. 375–379; Karolewicz, *Nauczyciele akademicy KUL*, II, s. 230–231.

Wilk Stefan (1895–1943) – studia z pedagogiki na Katol. Inst. w Paryżu 1924–1928, lic. teol. Pracował potem głównie jako prefekt.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 162–163.

Witczak Aleksander (1886–1960) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1909–1912, kand. teol.; od 1925 w diec. częstochowskiej.

Wojśa Stanisław (1894–1941) – studia na Wydz. Teol. KUL 1919–1922, lic. teol. Później zapisał się jako działacz społeczny.

WiSB, t. 4, s. 185–188.

Wojtasik Władysław (1896–1942) – studia na Akad. Duch. w Petersburgu 1906–1908, kand. teol., 1925–1938 w diec. częstochowskiej, jako tamtejszy kapłan studiował zaocznie na Uniw. Warszawskim, dr teol. 1935.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 165–166.

Wojtysiak Władysław (1897–1942) – studia z zakresu bibliistyki na Uniw. Warszawskim 1918–1922, mgr teol. Pełnił m.in. funkcję prefekta szkolnego.

Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 166.

Wyszyński Stefan (1901–1981) – studia z prawa kanon. i n. społecznych na KUL 1925–1929, lic. prawa kanon. 1927, absolutorium z n. społecznych, dr prawa

kanon. 1929. Wykładał w SDWł 1931–1939, 1945–1946: socjologia i ekonomia polityczna, prawo kanon. 1936–1938, 1945–1946, ascetyka i mistyka 1945–1946. SPTK, t. 7, s. 460–463.

Zaborowicz Stanisław (1884–1943) – studia zaoczne z teol. (sekcja historyczna i kaznodziejska) na Uniw. Warszawskim 1926–1929, mgr. teol. 1929. Librowski, *Ofiary zbrodni*, s. 169–170.

Zajęc (Zimorowicz) Stanisław (1892–1971) – studia z prawa kanon. na KUL 1921–1925, lic. prawa kanon. 1924; od 1926 w diec. częstochowskiej; dr prawa kanon. 1926. Dębiński, *Duchowieństwo*, s. 185.

Zalewski Teodor (1880–1946) – studia teol. 1904–1907 prawdopod. na Uniw. Jagiellońskim lub we Francji. Ale zdobył także sporą wiedzę w zakresie filol. polskiej. Wykładał w SDWł 1907–1909 i 1920–1923: homiletyka, j. polski; bibliotekarz. Od 1933 inkardynowany do diec. Arras (Francja).

K. Rulka, *Pracownicy biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, Włocławek 2020, s. 19–20, 22.

Zwierz Piotr (1885–1965) – studia z prawa kanon. i świeckiego na KUL 1919–1923, mgr. prawa kanon., potem m.in. pracownik dydaktyczny (uczył łaciny) i administracyjny we włocławskim Gimnazjum im. ks. J. Długosza. KDWł, 1965, s. 282–283.

Wykorzystane źródła informacji:

Polski słownik biograficzny, t. 1–53, Kraków – Wrocław – Warszawa 1935–2020.

A. Poniński, *Słownik biograficzny kapłanów włocławskich XX wieku* (baza komputerowa w posiadaniu autora; przy wszystkich pozycjach, przy których nie podano źródła informacji).

Słownik polskich teologów katolickich, t. 1–10, Warszawa 1981–2019.

Włocławski słownik biograficzny, t. 1–8, Włocławek 2004–2020.

G. Karolowicz, *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, [t.] 1–2, Lublin 1994 (Karolowicz, *Nauczyciele akademicki KUL*).

„Kronika Diecezji Włocławskiej”, 1907–2005.

Od wieków kształci pasterzy. Wyższe Seminarium Duchowne w Włocławku, Włocławek 1994 (*Od wieków*).

S. Librowski, *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej 1939–1945*, Włocławek 1947 (Librowski, *Ofiary zbrodni*).

J. Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*, Toruń 2010 (Dębiński, *Duchowieństwo*).

K. Rulka, *Pracownicy biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, Włocławek 2020.